

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

MEVLANA’NIN ESERLERİNDE DOSTLUK ve SAMİMİYET
DEĞERLERİNİN İŞLENİŞİ ve EĞİTİM AÇISINDAN TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Fatma Tuba ALTIN
074245061006

Danışman
Doç. Dr. Muhittin Okumuşlar

Konya, 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma Tuba ALTIN		
	Numarası	074245061006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tezin Adı	Mevlana'nın Eserlerinde Dostluk ve Samimiyet Değerlerinin İşlenişi ve Eğitim Açısından Tahlili			

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma Tuba ALTIN
	Numarası	074245061006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Muhittin Okumuşlar
Tezin Adı	Mevlana'nın Eserlerinde Dostluk ve Samimiyet Değerlerinin İşlenişi ve Eğitim Açısından Tahlili	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Mevlana'nın Eserlerinde Dostluk ve Samimiyet Değerlerinin İşlenişi ve Eğitim Açısından Tahlili” başlıklı bu çalışma 01 / 11 / 2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Doç. Dr. Muhittin Okumuşlar

Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu

Doç. Dr. Kamil Güneş

ÖNSÖZ

Arkadaş edinme birey için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Bireyin toplum içinde yer edinmesini, sosyalleşmesini sağlayan önemli etkenlerden biri de aileden sonra arkadaş çevresidir. Bu sebeple; arkadaşlıkların, daha ileri boyutta dostlukların, insan hayatında önemi büyüktür.

Eserlerinde dostluk kavramına sıklıkla vurgu yapan Hz. Mevlânâ dostluğu, ruhların yaratılışından başlayarak ahiret hayatına kadar devam eden bir süreç olarak görmektedir. Bu süreçte birey, arkadaş ve dost seçiminde yaptığı tercihlerle dünya ve ahiret hayatının gidişatını da belirlemektedir. Arkadaş çevresi bireyin hayatını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir.

İnsanın düşünceleriyle davranışlarının aynı doğrultuda olması anlamına gelen samimiyet, dostluğun temelini oluşturan bir değerdir; dostluğun kurulması ve devamı için gereklidir. Samimiyet, Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde oldukça geniş bir yer tutmuş ve onun düşünce sisteminin özünü oluşturmuştur.

Hz. Mevlânâ eserlerinde; bireyin dost seçiminde ve dostluk sürecinde ilişkilerinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili aydınlatıcı bilgiler sunmuştur. Dostluk bağlarının ve samimiyetin giderek zayıfladığı çağımızda bu bilgiler hayatımıza rehberlik edecek mahiyettedir. Bu sebeple, öncelikle yapılması gereken bu bilgilerin doğru bir biçimde anlaşılıp yorumlanması ve daha sonra nesilde nesile aktarılmasıdır. Biz de bu çalışmamızla; Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde verdiği bilgileri, değerler eğitimi ışığında yorumlayarak dostluk ve samimiyetle ilgili somut bir çerçeve çizmeye çalıştık.

Çalışmamızın birinci bölümünde; değer olgusunu açıklayarak, değerlerin sınıflandırılması konusuna kısaca değindik. Değer eğitim ilişkisi başlığı altında değerlerin kazandırılması konusundan bahsettik.

İkinci bölümde; Hz. Mevlânâ'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi vererek Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde dostluk ve samimiyet değerlerinin işlenişi, dostluk bağlarının nasıl olması gerektiği, dostta bulunması ve bulunmaması gereken özellikleri eğitim çerçevesinde inceleyip yorumladık.

Çalışmamız boyunca yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç.Dr.Muhittin Okumuşlar Bey'e ve Prof.Dr. Mustafa Tavukçuoğlu Bey'e teşekkürleri bir borç bilirim.

Fatma Tuba ALTIN

Konya, 2010

ÖZET

Sosyal bir varlık olan insanın, hayatını tek başına sürdürmesi düşünülemez. İnsanın sağlıklı bir hayat sürdürmesi için, insanlarla bir arada ve etkileşim içinde olması gerekmektedir. İnsanın etkileşim içinde olduğu ve aileden sonra zaman zaman da aileden daha fazla etkilendiği çevrelerden biri de arkadaş çevresidir. Bu sebeple, seçilen arkadaşların ve dostların insanın hayatına büyük etkisi vardır. Bu etki arkadaş seçimlerine göre olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. İstenmeyen üzücü hadiseler yaşanmaması için arkadaş ve dost seçimlerinde oldukça dikkat edilmesi gerekmektedir.

Arkadaş ve dost seçiminde dikkat edilmesi gereken hususları, Hz. Mevlana eserlerinde çeşitli hikayelerle somut bir şekilde, sebep ve sonuçları ilişkisi içinde anlatmaktadır. Hz. Mevlana'ya göre dostluk dünya hayatı ile sınırlı kalmayacak ebediyete kadar sürecek uzun solukludur. Bu sebeple gerek arkadaş ve dost seçiminde ve gerekse bu ilişkilerin sürdürülmesinde olması gereken kurallar vardır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde değer olgusu, değerlerin sınıflandırılması, değerler ve eğitim konularından bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise Hz. Mevlana'nın eserlerinde dostluk samimiyet değerlerinin işlenişi ve kullanılan öğretim ilkelerine değinilmiştir.

SUMMARY

It cannot be expected human who is a social being to maintain his/her life alone. To have a healthy life, human must be together with other people and involved in an interaction. One of the group in which human being is sometimes involved in an interaction more than others is the group of friends. Therefore, there is a great influence of friends and fellows selected in human life. This influence may cause positive or negative results according to the choice of friends. Choice of friends or fellows must highly be attended in order not to have any sad state of affairs.

Points required to be attended in choice of friend or fellow are concretely explained within the cause and effect relation with various stories of Hz. Mawlana. According to Hz. Mawlana, friendship will not be limited to the world life and be long-termed that will continue forever. For this reason, there are some rules required to be observed either in the selection of friend and fellow or in the maintenance of relationships.

Our study consists of two parts. The fact of value, classification of values, values and education topics are mentioned in the first part. And in the second part, teaching friendship and fellowship values in Hz. Mawlana's works and teaching principles used are discussed.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
TEZ KABUL FORMU	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Metodu	2

I. BÖLÜM

DEĞERLER ve EĞİTİM

1. Değer Olgusu.....	3
2. Değerlerin Sınıflandırılması.....	4
3. Değerler ve Eğitim	6
3.1. Ailede Değerler Eğitimi	7
3.2. Okulda Değerler Eğitimi	8
3.3. Çevrede Değerler Eğitimi.....	10

II. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDE DOSTLUK ve SAMİMİYET DEĞERLERİNİN İŞLENİŞİ ve EĞİTİM AÇISINDAN TAHLİLİ

1. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı ve Eserleri	11
1.1. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı	11
1.2. Hz. Mevlânâ'nın Eserleri.....	14
2. Dostluk	16
3. Samimiyet.....	17
4. Dostluk İlişkisi	18
4.1. Allah İçin Dost Olmalı	18
4.2. Aynı Amaç Uğrunda Beraber Olmalı.....	22
4.3. En İyi Yerin Dostların Yanı Olması	28
4.4. Dostu İyi Tanınmalı.....	28
4.5. Dostluk Tedricen Olmalı	29
4.6. Dostlukta Güven Duygusu Hâkim Olmalı	30
5. Dostta Bulunması Gereken Özellikler.....	31
5.1. Doğruluk.....	31
5.2. Akıl	33
5.3. Birbirine Uygunluk.....	35
5.4. Fedakârlık, Kötü Gün Dostluğu	38
5.5. Hoşgörü	41
6. Dostta Bulunmaması Gereken Özellikler.....	42
6.1. Cehalet ve Ahmaklık	42
6.2. Korkaklık ve Bozgunculuk.....	46
6.3. Riya.....	48
6.4. Hırs ve Tamah	50
6.5. Menfaatçilik.....	52

6.6. Hilekârlık.....	53
6.7. Kötülük.....	54
7. Hz. Mevlânâ'nın Kullandığı Öğretim İlkeleri.....	57
SONUÇ.....	60
BİBLİYOGRAFYA.....	63

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	Ve Diğeri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Sosyal bir varlık olan birey, hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için insanlarla iletişim kurmaya, duygu ve düşüncelerini paylaşmaya, yardımlaşmaya ihtiyaç duyar. Arkadaş çevresi bu gereksinimlerin büyük ölçüde karşılanabildiği, insanın kişiliğinin ve toplumdaki konumunun şekillenmesinde önemli rol oynayan etkileşim çevrelerinden biridir. Nitelikli kişilerle kurulan ve sağlam temellere dayanan arkadaşlıkların insan hayatı için olumlu sonuçlar doğuracağı şüphesizdir.

Çalışmamızda Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde, bireyin gelişiminde önemli bir paya sahip olan dostluk ve samimiyet değerlerinin işlenişi, öğretim ilke ve yöntemleri baz alınarak değerlendirilmiştir.

Bilindiği üzere dostluk; arkadaşlık kavramını da kapsayan, arkadaşlıktan daha kuvvetli bir bağıdır. Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde dostluk ve arkadaşlık kavramlarını net bir şekilde ayıran tanımlamalar yapılmamakla beraber, dostluk kavramının önemine ve dostluğun kuvvetli bir bağ olduğuna vurgu yapılmıştır. Çalışmamızda ise dostluk kavramının arkadaşlık kavramını da kapsaması ve dostluğa giden yolda arkadaşlığın da bir basamak olması sebebiyle dost ve arkadaş kavramları kesin bir dille ayrılmadan ele alınmıştır.

Çalışmamızda dostluk ve samimiyet değerlerinin gerektirdiği dostluk ilişkileri, dostta olması ve olmaması gereken özellikler ile ilgili başlıklar tamamen Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde yaptığı değerlendirmeler göz önünde bulundurularak tasnif edilmiştir. Bu başlıklar altındaki konular çok geniş bir alanı kapsamakla beraber çalışmamızın amacı doğrultusunda araştırma ve değerlendirmelerimiz sadece dostluk ve samimiyet değerleri çerçevesinde yapılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dostluk ve samimiyet değerlerini kapsayan çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla beraber Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde dostluk ve samimiyet değerlerinin işlenişiyle ilgili müstakil bir çalışma mevcut değildir. Bu alandaki açığı kapatmak amacıyla çalışmamızda Hz.

Mevlânâ'nın dostluk ve samimiyet değerlerine bakış açısı, bu değerleri eserlerinde nasıl ele aldığı araştırılmış olup bu değerlerin bireylere kazandırılması bağlamında değerlerin işlenişi eğitim açısından tahlil edilmiştir.

Çalışmamızda özellikle Mesnevî'de aktarılan hikâyelerin, dostluk ve samimiyet değerlerinin kazandırılmasında etkili bir yöntem olduğu da vurgulanmaktadır. Bu sebeple çalışmamızın, dostluk ve samimiyet değerlerinin eğitiminde yararlanılabilecek kaynaklar arasında yer almasını amaçladık.

3. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızda ilk olarak Hz. Mevlânâ'nın kaleme aldığı eserler incelenerek dostluk ve samimiyet değerlerinin ele alındığı bölümler konu başlıkları altında tasnif edilmiştir. Daha sonra tasnif edilen konuları açıklamak amacıyla eğitim, psikoloji ve din eğitimi alanlarındaki eserler araştırılmış, dostluk ve samimiyet değerleriyle ilgili çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu araştırmalar ışığında Hz. Mevlânâ'nın dostluk ve samimiyet değerlerini işleyişi, zaman zaman ayet ve hadislere de yer verilerek eğitim açısından değerlendirilmiştir.

I. BÖLÜM

DEĞERLER ve EĞİTİM

1. Değer Olgusu

Kelime anlamı bakımından değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık şeklinde tanımlanmaktadır.¹

Değer, dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkibi, organize olmuş bir inançlar bütünüdür.

Değer bir şeyin arzu edilebilir ya da edilemez olduğu hakkındaki inançtır. Değer, aynı zamanda hayatımızın gayeleridir. Hatta sadece kendi hayatımızın değil başkalarının hayatı içinde gaye olmasını istediğimiz şeylerdir.²

Değerler, toplumu oluşturan bireylere, nelerin önemli olup olmadığını, nelerin tercih edilmesi gerektiğini; yani kısaca nasıl yaşanılması gerektiğini belirten yön işaretleridir. Dürüst olmak, alçak gönüllü olmak gibi... Bu bakımdan değerler; tutum ve davranışları belirleme, biçimlendirme ve yönlendirmede bireyi ve toplumu büyük oranda etkiler; onlara rehberlik ederler.³

Değerler, insanın hayatını anlamlı kılan ve insanı harekete geçiren önemli enerji kaynaklarıdır ve kültürle karşılıklı etkileşim içindedirler. Değerler kültür öğeleri üzerine kurulurlar ve yine kültür yoluyla nesilden nesile aktarılarak devamlılığını sağlarlar.⁴

Bütün bu tanımlarla beraber değerler;

- Sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde bireylere yardım ederler.
- İnsan ve toplum hayatını anlamlı ve düzenli kılarlar.
- Bireyin şahsiyetini şekillendirir ve şahsiyetinin bir parçası haline gelirler.
- İnsanların motivasyonu artırır ve insanları cesaretlendirirler.
- İnsanların zorluklara karşı dirençlerini artırır ve mücadele azmi kazandırır.
- Aynı değerleri paylaşan insanlar arasında birlik ve beraberliği sağlar, dayanışmayı artırır.

¹ Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 1994.

² Erol Güngör, Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 27, 28, 84.

³ Oktay Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt: 6, Sayı:16, s. 10.

⁴ Sadegül Akbaba-Altun, "Eğitim Yönetimi ve Değerler", Değerler Eğitimi Dergisi, Sayı:1 s.8.

- Yapılan hata ve haksızlıklara karşı sosyal baskı oluştururlar.

Değerlerden yoksun bir yaşam düşünülemez için öncelikle hangi değerlerin benimseneceği belirlenmelidir.

2. Değerlerin Sınıflandırılması

Bütün değerleri aynı ölçüde benimsemek mümkün olmamakla beraber, insanlar için bazı değerler daha öncelikli olabilmektedir. Bireyin değer sıralamasının birinci ve en üst sıralarında bulunan değerler onun temel değerleri sayılmaktadır. Bütün değerler bireye verilip ondan bir sıralama yapması istendiğinde en yukarıya koyduğu değer, onun her şeyden daha çok kıymet verdiği şeydir.⁵ Bu bakımdan değerler farklı bakış açılarına göre sınıflandırılmaktadır.

Allport değerleri altı grupta toplamıştır; estetik, teorik (veya ilmî), iktisadî, siyasî, sosyal ve dinî değerler.

Değerleri sahasında çalışmaları olan M. Rokeach ise değerleri iki kısma ayırmıştır; ‘gaye değerler’ ve ‘vasıta değerler’. Vasıta değerler, gaye değerlerin elde edilmesi yolunda gerekli görülen vasıfları temsil eder. Rokeach’a göre eşitlik, aile güvenliği, kendine saygı, sosyal itibar birer gaye değerdir. Bunların yanında nezaket, sorumluluk, zeka birer vasıta değeri teşkil eder.⁶

Kilby’ye göre değerler; grup ölçekli değerler ve bireysel değerler olarak da tasnif edilebilirler. Grup ölçekli değerler, grubun yapısının bir parçasıdır. Grup içindeki kurallar ve normlar grubun değerini oluşturur. Grup içinde paylaşılan değerler, grup motivasyonunu oluşturur ve grubun içsel bağlılığının güçlenmesinin sağlar. Örneğin; bir sporcunun ve bir bilim adamının paylaştığı farklı değerleri vardır. Sporcular için fair play önemli bir grup değeri iken, bilim adamları için özgür araştırma önemli bir grup değeri içerir.⁷

Değerlerin sınıflandırılmasında Erol Güngör klasik değer sınıflamasına bir de ahlâkî değer boyutunu eklemiş ve sınıflamada değer sayısını yediye çıkarmıştır. Ahlâkî değerler diğer değerlerle birlikte değer sisteminin bir parçasını oluşturmakta, diğer değerlerden apayrı bir bölüm teşkil etmektedir. Ahlakî değerler başka cinsten değerlerle sıkı bir münasebet halindedir. Örneğin başkalarının fikirlerine saygı duymak hem ilmî hem de ahlâkî bir değer

⁵ Erol Güngör, a.g.e., s. 42.

⁶ Erol Güngör, a.g.e., s. 84, 85.

⁷ Ertan Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, Değerler Eğitimi Dergisi, Sayı: 3, s. 238.

görünümünü alabilir. Ancak bu yakınlığa bakılarak ilmin ya da siyasetin birer ahlak sistemi olduğu söylenemez. Bununla beraber insan faaliyetlerinin olduğu her alan, genel ahlakla uyumlu fakat özel durumlar gösteren ahlak prensiplerini ihtiva eder.⁸

Toplumsal şartların değişmesine bağlı olarak toplumdaki değerler hiyerarşisi de değişebilmektedir. Birey önemseydiği ve öncelikli olarak kabul ettiği bir değeri, toplumsal şartların değişmesiyle beraber geri planda tutabilir. Terör olaylarının yaygın olduğu bir dönemde güvenliğe verilen önemin artması ve bu tehlikenin kalkmasıyla beraber bireysel özgürlüğün öncelikli bir değer olarak görülmesi gibi.

Değerlerin duruma göre değişebilirliğinin yanı sıra bir de nihâi/sonul değerler vardır ki; bu değerler sayıları az olmakla beraber, işlev ve konumları dikkate alındığında büyük bir öneme sahiptirler. Aile yaşantısında şefkat, siyasal sisteminde demokratik anlayış, dinde tek tanrıcılık ve adalet nihâi değerlere örnektir. Hemen hemen tüm nihâi değerler evrensel nitelik taşır. Adaletin herkes için ortak bir değer olması gibi.⁹

Değerler birbirinden bağımsız olmayıp birbirleriyle sıkı bir münasebet halindedir. Değerlerin birbirlerine uyumlu olması, ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların hemen giderilmesi, insanın uyumu için gereklidir. Bir insanın hem hürriyete hem de otoritaryanizme aynı ölçüde değer vermesi tutarlı bir tutum değilken, hürriyete verdiği değerle sanata da değer vermesi beklenen bir tutumdur.

Her ne şekilde olursa olsun değerler arasında bir uzlaşmanın olduğu görülmektedir. Ancak hiçbir değer sahasının başka değer sahalarıyla ilişkisi, ahlâkî değerlerde görüldüğü kadar sıkı ve yaygın değildir.¹⁰

3. Değerler ve Eğitim

Değerler, nesilden nesile aktarıldığı ölçüde devamlılıklarını sağlarlar. Değerler yeni nesillere ne kadar doğru aktarılıp benimsetilirse toplum da o kadar huzur ve refah içerisinde yaşar. Değerlere gereken önem verilmez, ahlâkî değerler gerektiği biçimde öğretilmezse manevi değerlerden uzak, maddî değerlerin ve çıkarların ön planda tutulduğu bir toplum inşa edilmiş olur.

⁸ Erol Güngör, a.g.e., s. 42.

⁹ Ertan Özensel, a.g.m., s. 236.

¹⁰ Erol Güngör, a.g.e., s. 76, 77.

Değerlerden uzak bir eğitim anlayışı elbette düşünülemez. Zaten eğitim; bireyin yaşadığı toplum içinde değeri olan yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümüdür.¹¹ Tanımdan da anlaşılacağı üzere eğitimin hedeflerinden bir tanesi de; davranışları toplumun değer yargılarına uygun olarak biçimlendirmek ve bu değer yargılarını nesilden nesile aktarmaktır.¹² Bu açıklamalardan yola çıkarak eğitime değerlerin aktarılma süreci de denilebilir.

Eğitimde olduğu gibi ahlakın da bilgi, hareket ve duygu olmak üzere üç boyutu vardır. Yapılan davranışların iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olduğu yargılarına varabilmek için değerler hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Sahip olunan bu bilgiler sayesinde harekete geçilir ve bu davranışların sonucunda da duygular ortaya çıkar. İyi davranışlar karşısında mutluluk ve huzur hissedilirken, kötü davranışların neticesinde de suçluluk ve huzursuzluk hissi ağır basar.¹³ Değerler eğitiminin başarısı bu üç boyutun kazandırılmasına bağlıdır. Zira değerler eğitiminin hedefi; bireye çevreye uyum, sorun çözebilme, ahlâkî muhakeme yapıp doğru kararlar verebilme yeteneklerini kazandırarak karakterli, ahlaklı, kişilik sahibi, dürüst bireyler yetiştirmektir. Bireylerin gereken değerleri kazanabileceği ortamların başında aile, okul ve sosyal çevreleri gelmektedir.

3.1. Ailede Değerler Eğitimi

Bireyin sosyal ve ahlâkî gelişimine ilk ve en önemli katkıyı şüphesiz aile sağlamaktadır. Bu bağlamda aile, değerlerin benimsetilmesinde en etkin kurumdur. Aile bireyleri ile çocuklar arasında kurulan duygusal birliktelikler, bireyin dînî ve ahlâkî yaşantısını büyük oranda etkilemektedir.¹⁴

Çocuk aile bireylerini taklit ederek büyümektedir. Bu nedenle aile bireylerinin tutum ve davranışları çocuk üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler bırakır. Aile bireyleri kişilik ve karakter bakımından olgun, tutarlı, dengeli ise çocuk da dengeli ve tutarlı bir karakter yapısına

¹¹ Coşkun Bayrak vd., Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Pegem Yayınları, Ankara, 2002, s. 5.

¹² Sadegül Akbaba-Altun, a.g.m., s. 10.

¹³ Erol Güngör, Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 41.

¹⁴ Yurdagül Mehmedoğlu, "Bir Eğitim Sorunu Olarak Dînî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi", Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998, s. 124.

sahip olur. Aile bireyleri tutarsız tutum ve davranışlar sergilerse bu durumun yansımaları çocukta da görülür.¹⁵

Birey çocukluk döneminde ailesinden bir takım değer yargıları öğrenir; görgü kurallarını ve ahlak esaslarını benimser. Eğer birey bu dönemde ailesinden ‘iyi-kötü’ gibi değer yargıları, tutarlı değer kalıpları edinemezse bu boşluğu tesadüfen edindiği olumlu ya da olumsuz değer yargılarıyla doldurmaya çalışır. Bu durum ise telafisi çok zor problemlere yol açabilir. Bu sebeple ebeveynler çocuklarıyla tutarlı ilişkiler kurmalı, hoşgörü ve anlayış çerçevesinde çocukların olumlu değer yargıları edinmesine yardımcı olmalıdırlar.¹⁶ Bu konuda ebeveynler öncelikle çocuklara örnek davranışlar sergilemeli, kazandırmak istedikleri davranışlara rol model olmalıdırlar.

Ebeveynler çocuktan mutlak itaat beklememelidir. Bu durum çocuğun değer yargıları geliştirmesine engel olmaktadır. Çocuğun kendine güvenmesi ve kendine değer verildiğini hissedebilmesi için düşüncelerini açıklamasına izin verilmeli, çocuğa seçme hakkı sunulmalıdır. Ayrıca ebeveyn beklediği davranışların nedenlerini ve sonuçlarını da çocuğa izah etmelidir. Böylece çocuğun muhakeme yeteneği gelişir ve çocuk kendisinden beklenen davranışların katı kurallar manzumesi olmadığını anlar; bu davranışlara değerler yüklemeye başlar ve zamanla kendine değer kalıpları oluşturur.¹⁷

Çocuğun değer eğitiminde güven duygusu önemli bir unsurdur. Çocuğun kuralları benimsemesi için onun duygularına da hitap etmek gerekir. Bu da karşılıklı güven ilişkisiyle gerçekleşir. Bu sebeple belirlenen kurallara ve değer yargılarına önce ebeveynler uymalıdır. Aksi takdirde çocuğa sunulan değerlerde zaaf gösterilmesi, çocuğun bu değerlere olan güvenini sarsmakta ve çocuğu her türlü propagandaya açık hale getirmektedir.¹⁸

Değerler eğitiminde katı ve cezalandırmaya dayalı bir disiplin anlayışı da çocuk üzerinde olumsuz sonuçlar doğurur. Zira aile ortamında sıkça başvurulan katı cezalar çocuğu mutsuzluğa, uyumsuzluğa, isyana ve hatta suç işlemeye itebilir. Çocuğun, kazandırılmak

¹⁵ Mustafa Öcal, “Çocukta Sosyal Gelişim”, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998, s.147.

¹⁶ Beyza Bilgin, “Çocuklarımıza İnsancıl Bilgileri Nasıl Kazandırabiliriz?” MEB Din Öğretimi Dergisi, Ankara, 1991, Sayı 26, s. 27.

¹⁷ Nezahat Özeri, “Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlak ve Adalet Gelişimine Etkisi”, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998, s. 229.

¹⁸ Recep Şükrü Apuhan, Çocuklarda ve Gençlerde Ahlak ve Karakter Eğitimi, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 187.

istenen değer yargılarının tam tersi tutumlar geliştirmesine yol açabilir. Bu sebeple ebeveynler çocuğun durumuna en uygun mükâfat ve ceza yöntemlerini belirlemelidirler.¹⁹

Değerler eğitiminde çok önemli bir role sahip olan aile; ocuk için en uygun ortamı hazırlamalı, çocuğu hayatın içine dahil etmeli ve onun yaşayarak renmesini sağlamalıdır. Ayrıca ocuğa bir birey olduğunu hissettirmeli, çocuğun sosyalleşmesi için çaba harcamalı ve zamanla kendine özgü bir değerler sistemi oluşturmasına yardımcı olmalıdır.

3.2. Okulda Değerler Eğitimi

Bireyin sosyal ve ahlâkî gelişiminde aileden sonra en önemli etken okuldur. Bu sebeple okulda verilen değerler eğitiminin önemi büyüktür. Okul toplumsallaşmanın, ortak kültürel değerleri birlikte kazanmanın ve paylaşmanın en etkin aracıdır. Okul ortamı maddi kazanımların yanı sıra manevi kazanımların da yeterli düzeyde gerçekleştirildiği bir ortam olmakla çocuğa sağlıklı ve uygun modelleri de sunmalıdır. Aksi takdirde ocuk rehberlik ve model alma ihtiyacını okul dışı gruplarla karşılamaya çalışacaktır.²⁰

Okulda değerler hakkında bilgi vermenin yanı sıra bu değerlerin davranışa dönüştürülebilmesi için de büyük çaba gösterilmelidir. Toplumsallaşma sürecinde aileden sonra ilk tecrübelerini okulda kazanan bireyin insanlarla münasebetlerini, burada kazandığı değerler büyük oranda etkileyecektir.²¹

Değerler eğitiminde anne baba kadar öğretmene düşen görev de büyüktür. Anne babadan sonra çocuğun davranışlarına yön vermeye başlayan öğretmenin yapmış olduğu hatalar da çocuğun ahlâkî gelişimini olumsuz yönde etkiler. Öğretmen, kişiliği ve insanlarla ilişkileri bakımından çocuğa örnek olmalıdır. Zira birey duygu, düşünce ve davranışlar arasında uyum arar. ocuk ğretmenin öğrettiklerinden çok davranışlarına odaklanır; bunlar arasındaki uyumu kontrol eder ve kendince bir takım yargılar çıkarır. Düşünce ve davranışlar arasındaki uyumsuzluk çocuğu içsel çatışmalara sürükler, çocuğun değerler sistemine zarar verir.²²

¹⁹ İbrahim Ethem Başaran, Eğitim Psikolojisi, 11. Basım, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1991, s. 186.; Hayati Hökelekli, “ocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi”, ocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998, s. 201.

²⁰ Halis Ayhan vd., Din ve Ahlak Eğitim ğretimine Yeni Yaklaşımlar, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 19, 20.

²¹ Vedide Baha Pars vd., Eğitim Psikolojisi, 17. Basım, MEB Basımevi, İstanbul 1971, s. 86.

²² Atalay Yörükoğlu, Gençlik ağı, Ruh Sağlığı, Eğitimi, Ruhsal Sorunları, Türkiye İşbankası Yayınları, Ankara, 1986, s.18,19.

Öğretmen, değerlerin özünü kavratmak ve hayata aktarılmasını sağlamak için uygun metotlar geliştirmelidir. Öğrencilere değerleri bilgi düzeyinde verip onların bu değerler üzerinde düşünmesini, analiz yapmasını sağlamalıdır. Bunun için de örnek olay incelemesi, hikâye ile anlatım, drama gibi yöntemlerden faydalanmalıdır. Millî-manevî değerleri pekiştirmek ve canlı tutmak için gezi-gözlem gibi yöntemlere başvurmalı, sosyal sorumluluk projeleri geliştirmeli, öğrencilerin bu projelere katılımını desteklemelidir. Tarihî şahsiyetlerin hayatlarını anlatarak öğrencilere rol modeller sunmalı, değerleri özdeşleşme yoluyla benimsemelerini de sağlamalıdır. Öğrencilere çeşitli grup ödevleri vererek bir arada uyumlu bir şekilde çalışmalarını için ortam hazırlamalı, öğrendiklerini uygulama fırsatı vererek öğrenci merkezli bir eğitim anlayışı benimsemelidir.

Okulun değerler sistemi oluşturmada üstlendiği görevi yerine getirebilmesi için şu hususlara da dikkat edilmesi gerekir: Okulda değerler eğitimi için seçilen öğretmenlerin karakter ve kişilik yapılarına dikkat edilmeli, çocukların gelişim dönemleri göz önünde bulundurularak ilgi ve ihtiyaçları dikkate alınmalı, toplumsal değişmeye ve gelişmeye paralel eğitim programları geliştirilmeli, okul aile işbirliği sağlanarak değerlerin hayata aktarılması sağlanmalıdır.²³

3.3. Çevrede Değerler Eğitimi

Birey, çocukluğundan itibaren fiziksel ve sosyal çevresi hakkında tecrübeye dayalı pek çok bilgi edinir. Bu tecrübeler esnasında da paylaşma, yardım etme, sevgi, nefret gibi çok önemli tutum ve değer kazanır.²⁴

Çevre ve sosyal grupların, çevreye uyum sürecinde bireyler üzerinde inanç, anlayış, ahlak ve kişilik bakımından çok güçlü yönlendirici etkileri bulunur. Hatta bazı durumlarda sosyal çevre aileyi bile etkisiz hale getirebilmektedir.²⁵

Bireyin bir arada bulunduğu çevre veya gruplar, bireye davranış modelleri sunarak değer yargıları kazandırır. Zira birey için, bir arada bulunmayı seçtiği, değerlerini ve davranışlarını benimsediği çevre içerisinde yaşamak, değerleri hayata geçirmede daha motive edicidir. İçinde bulunulan çevre bireyi bilinçli ya da bilinçsiz şekillendirme gücüne sahiptir.²⁶

²³ Halil Ekşi, "Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik", Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 175-179.

²⁴ Hayati Hökelekli, a.g.m., s. 187.

²⁵ Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi, TDV Yayınları, Ankara, 2005, s. 186.

²⁶ Suat Cebeci, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim, İz Yayınları, İstanbul, 2003, s. 153.

Bu sebeple birey yaşayacağı çevreye dikkat etmeli, özellikle arkadaş çevresine özen göstermeli, değerleri aşınmış aykırı yönelişlere sahip çevrelerden uzak durmalı ya da bu çevrelerin olumsuz etkilerinden kendini korumalı, değer bakımından kendisiyle paralel bir çevre edinmeye çalışmalıdır.

Bireyin, çocukluk çağından itibaren çevrenin olumsuz etkilerinden korunması, toplumsal değerleri kazanması ve kendine uygun bir çevre edinmesi için başvurulacak örnek yöntemlerden biri kültürel ve sanatsal faaliyetlere ya da spor etkinliklerine katılmaktır. Böylece birey zararlı alışkanlıklardan ve olumsuz arkadaşlardan uzak durmuş, hayatına belirli bir disiplin kazandırmış olur.

II. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDE DOSTLUK ve SAMİMİYET DEĞERLERİNİN İŞLENİŞİ ve EĞİTİM AÇISINDAN TAHLİLİ

1. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı ve Eserleri

1.1. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı

Mevlânâ Celâleddin Muhammed 6 Rebiu'l-evvel 604 (30 Eylül 1027) tarihinde Belh'te dünyaya gelmiştir.²⁷ Hz. Mevlânâ Mesnevi'nin girişinde adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin El-Belhi diye kaydetmiştir. Efendimiz anlamına gelen "Mevlânâ", Farsça sultan anlamına gelen "hüdavendigâr", Belhî ve Rumî gibi lakapları sonradan verilmiştir.²⁸

²⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, 4. Basım, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985, s. 44.

²⁸ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rumi", DİA, TDV Yayınları, Ankara, 2004, C. XXIX, s. 441.

Hız. Mevlânâ'nın babası bilginler padişahı "Sultanü'l Ulema" diye anılan Ahmet Hatibi oğlu Hüseyin Hatibi'nin oğlu Belhli Muhammed Bahaeddin Veled'dir. Annesi ise Karaman'da medfun bulunan Mü'mine Hatun'dur.²⁹

Hız. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled 609 (121-1213) yılında çeşitli nedenlerden ailesiyle beraber Belh'ten göç etmek zorunda kalmıştır. Hız. Mevlânâ bu sırada beş yaşındadır. Yolculuk sırasında Bağdat, Küfe yakınından Mekke'ye; dönüşte ise Şam, Malatya, Sivas ve Erzincan üzerinden Akşehir'e geçerek kendi adına yaptırılan medresede dört yıl ders okutmuş ve oradan da Karaman'a geçmiştir. Karaman'da ise en az yedi yıl müderrislik yapıp ardından Alaeddin Keykubad'ın daveti üzerine Konya'ya yerleşmiştir.

Bahaeddin Veled konakladığı yerlerde dönemin sufileri ve ilim adamlarıyla görüşme fırsatı bulmuştur. Nişabur'da görüştüğü Feridüttin Attar'ın "Esrarname" adlı eserini Hız. Mevlânâ'ya hediye ettiği bildirilmektedir. Bağdat'ta da Şehabettin Sühreverdi ile görüşmüştür.

Hız. Mevlânâ henüz Karaman'da iken 623 (1226) Semerkantlı âlim Şerefeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la evlenmiştir. Bu evlilikten Sultan Veled ve Alaeddin dünyaya gelmiştir. Hız. Mevlânâ ilk eşinin ölümünden sonra da Konyalı İzzeddin Ali'nin kızı Kira (Kerra, Gera) Hatunla evlenmiş, bu evlilikten de Emir Muzaffere'dedin Alim Çelebi ve Melike Hatun dünyaya gelmiştir.

Bahaeddin Veled'in 628 (1281) yılında vefatının ardından Hız. Mevlânâ, babasının yerine Konya'da Altınapa Medresesinde müderrislik yapmaya başladı.³⁰

Bahaeddin Veled'in müritlerinden olan Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi şeyhinin Konya'da olduğunu duyup onu ziyarete gelmiş ancak onun bir yıl önce vefat ettiğini öğrenince Hız. Mevlânâ ile görüşmüştür. Bu görüşmeden sonra Hız. Mevlânâ, Seyyid Burhaneddin'e dokuz yıla yakın hizmette bulunmuştur.

Seyyid Burhaneddin, ilmini ilerletebilmesi için Hız. Mevlânâ'ya Halep ve Şam'a gitmesini tavsiye etmiştir. Halep'te Halaviyye Medresesi'nde konaklayan ve Kemaleddin

²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 34.

³⁰ Reşat Öngören, a.g.md, s. 422.

İbnü'l Adim'den ders alan Hz. Mevlânâ, Şam'da da öğrenim görerak bilginlerle ve sufilerle görüşme imkânı bulmuştur.³¹

Seyyid Burhaneddin'in vefatından sonra Hz. Mevlânâ irşad faaliyetlerine devam etmiş, halka vaaz vermekten ve müridleriyle sohbet etmekten geri kalmamıştır.³²

Tebrizli Şemseddin'in 26 Cemazelahiri 642 tarihinde Princiler ya da Şekerciler Hanına gelmesi ve Hz. Mevlânâ ile karşılaşması, Hz. Mevlânâ'nın hayatında bu dönüm noktası olmuştur. Hz. Mevlânâ Şems'te ilahi aşkı görmüş ve ders anlatmayı, vaaz etmeyi bırakmış ve Şems'in yanından ayrılmaz bir hale gelmiş, adeta ortadan kaybolmuştur.³³

Hz. Mevlânâ babası Bahaeddin Veled'in "Maarif" adlı eserini Şems'le karşılaşınca kadar elinden bırakmamıştır. Şems'le olan bağı müridlerine ilgisini azaltmış ve müridlerinin kıskançlıklarına sebep olmuştur. Müridleri Şems'in Konya'dan gitmesini istemişlerdir. Şems de bu durumun farkına varıp Konya'dan ayrılmıştır.³⁴

Şems'in ayrılmasıyla Hz. Mevlânâ çok üzölmüştür. Durumun daha da kötüye gittiğini gören müridleri ise Hz. Mevlânâ'dan özür dilemişlerdir. Şems'in Şam'da olduğunu öğrenen Hz. Mevlânâ ona mektuplar yazarak, onu Konya'ya dönmeye ikna etmiştir. Şems'in Konya'ya dönüşünden bir süre sonra müridler arasında tekrar kıskançlık başlamış ve Şems 645 (1247) yılında ikinci kez kaybolmuştur. Bu kayboluş Şems'in ölümü hakkında çeşitli rivayetlere de neden olmuştur.³⁵

Hz. Mevlânâ Şems'in şehadetinden sonra ona duyduğu sevgiyi Selahaddin Zerkubi'ye yöneltmiştir. Selahaddin Zerkubi, Seyyid Burhaneddin'in müridlerindendi ve kuyumculukla meşguldü. 1258 yılında Selahaddin Zerkubi vefat edene kadar Hz. Mevlânâ onunla hemhal olmuştur.

Sehaladdin Zerkübi'nin ardından Hz. Mevlânâ hilafet makamına müridlerinden Hüsameddin Çelebi'yi getirmiştir. Mesnevi'nin yazılması ve ortaya çıkışı Hüsameddin Çelebi'nin teşvikleriyle olmuştur.

³¹ Abdölbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 48.

³² Reşat Öngören, a.g.md, s. 442.

³³ Abdölbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 74.

³⁴ Abdölbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 75.

³⁵ Reşat Öngören, a.g.md, s. 444.

Hz. Mevlânâ Mesnevi'yi bitirdikten sonra rahatsızlanmış ve 5 Cemazelahir 672 (17 Aralık 1273) tarihinde vefat etmiştir. Çok kalabalık olan cenaze töreninde her gruptan ve inançtan insan yerini almıştır. Hz. Mevlânâ'da Müslümanlar Hz. Muhammed'in Hıristiyanlar Hz. İsa'nın, Yahudiler de Hz. Musa'nın nurunu ve sırrını görmüşlerdir.

Hz. Mevlânâ cenaze namazını Sadreddin Konevi'nin kıldırmasını vasiyet etmiştir. Sadreddin Konevi namazı kıldıracağı sırada kendinden geçip bayılınca, namazı Kadı Sıraceddin kıldırmıştır.³⁶

Hz. Mevlânâ cenazesinde ağlayıp feryat edilmemesini de vasiyet etmiştir. Ölüm gününün aynı zamanda vuslat/kavuşma vakti olduğunu söylemesi sebebiyle de ölüm gününe Şeb-i Arus (düğün gecesi) denilmiştir.

Hz. Mevlânâ'nın ölümünden sonra Hüsameddin Çelebi halifelikle görevini on yıl sürdürmüş ve onun vefatından sonra yerine Sultan Veled geçmiştir.³⁷

Hz. Mevlânâ sufiliğin yanında âlimlik ve şairlik özelliklerini de en mükemmel şekilde içinde bulunduran bir şahsiyettir. Kaynağını Kuran ve sünnetten alan tasavvufi düşüncesiyle bütün insanlığı kucaklamıştır. Vahdet-i vücudu savunan Hz. Mevlânâ kulun benliğinden sıyrılmadıkça gerçek irade hürriyetine kavuşamayacağını söylemiştir. Akla önem veren Hz. Mevlânâ ilahi aşk konusunda aklın yetersiz olduğunu ve aşkın kaynağının ilahi olduğunu savunur.³⁸

Hz. Mevlânâ'nın sevmeye ve hoşgörüye dayanan dünya görüşü etkisini bu günde göstermekte, Hz. Mevlânâ ölümünden asırlar sonra da düşünceleriyle yaşamakta ve dünyaca tanınmaktadır. Mesnevi birçok dile çevrilerek okunmaktadır.

1.2. Hz. Mevlânâ'nın Eserleri

Mesnevî

³⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 114.

³⁷ Reşat Öngören, a.g.md, s. 445.

³⁸ Reşat Öngören, a.g.md, s. 445-446.

Mesnevi tarzında yazıldığı için bu adla anılmıştır. 6 cilt ve 25 700 beyitten oluşan eser Farsça'dır. Mesnevi "bir şeyi ikiye katlamak, çift yapmak" anlamlarına gelen adının şeklinin yanı sıra mana ve muhtevası yönünden de verildiği ileri sürülmüştür.³⁹

Abdurrahman-ı Cami'nin Hz. Mevlânâ için söylediği "Peygamber değil fakat kitabı vardır." sözü Mesnevi'nin bir irşad kitabı olduğuna da dikkat çekmiştir.

Hüsameddin Çelebi'ye irticalen yazdırılan Mesnevi'de muhteva ve şekil açısından sistematik bir yöntem takip edilmemiştir.⁴⁰

Hz. Mevlânâ, dini bir bütün olarak konu etmesiyle Mesnevi'yi Kuran-ı Kerim'e benzetmiştir. Hz. Mevlânâ Mesnevi'nin "bişnev" dinle diye başlayan ilk on sekiz beyitinde varlığın zuhuru konusunu işlemiştir. Mesnevi'deki tasavvufî düşüncenin temelini zahir ve mana ilkesi oluşturur.⁴¹

Hikâyelerinde insanın fiil tecrübe ve müşahedeleriyle konunun temel unsurlarını oluşturan Hz. Mevlânâ, bu hikâyelerle varmak istediklerini muhataba aktarır. Hikâyeler insana içinde yaşadığı manevi gerçeklikleri anlama da yol gösterir.⁴²

Divan-ı Kebir

Hz. Mevlânâ'nın şiirlerinden meydana gelmiştir. Gazellerin ve rubailerin yer aldığı eser çok hacimli olduğu için bu adı almıştır. Divan'da "Evzan-ı Muhtelif" başlığını taşıyan kısım ile beraber 21 bahir vardır ve her bahirdeki gazeller, alfabetik bir tertibe tabi tutulmuştur. Böylece Divan-ı Kebir 21 divanla rubailer divanından meydana gelmiştir.⁴³

Divan-ı Kebir, gazellerde genellikle Şems mahlasları kullanıldığından, Divan-ı Şems ya da Divan-ı Şemsi Tebrizi adıyla da anılmaktadır. Şiirlerin çoğu Şems ile buluşmasından sonra yazılmıştır.⁴⁴

Mektubât

³⁹ Semih Ceyhan, "Mesnevi", DİA, TDV Yayınları, Ankara 2004, C. XXIX, s. 325.

⁴⁰ Semih Ceyhan, a.g.md., s. 326.

⁴¹ Semih Ceyhan, a.g.md., s.328.

⁴² Semih Ceyhan, a.g.md., s.329.

⁴³ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s.270.

⁴⁴ Reşat Öngören, a.g.md, s.446.

Hz. Mevlânâ'nın çeşitli sebeplerle değişik kimselere tavsiye niteliğinde yazılmış mektuplardan oluşmaktadır. Feridun Nafiz Uzluk tarafından 1937'de İstanbul'da bastırılmıştır.⁴⁵

Mecâlis-i Seb'a

Hz. Mevlânâ'nın vaaz ve sohbetlerinde yaptığı konuşmalardan oluşmaktadır. Nafiz Uzluk tarafından tercüme edilmiştir.⁴⁶

Fîhi Mâ Fih

Hz. Mevlânâ'nın sohbetlerinin not edilmesiyle ortaya çıkmış bir eserdir. Hz.Mevlânâ'nın felsefi tasavvufi fikirleri ve dünya görüşü de yer alır. Devrin özelliklerini de içinde bulmak mümkündür. Birkaç faslı Arapça geri kalan tamamı Farsçadır.⁴⁷

2. Dostluk

Arkadaş; insanın kendisine yakın hissettiği, duygu ve düşüncelerini paylaştığı, bir arada bulunduğu mutluluk duyduğu kişidir. Arkadaşlık karşılıklı saygı, sevgi ve anlayış ortamında, güven duygusuna dayanan bir ilişkidir.

Arkadaşlık ve dostluk birey için göz ardı edilmemesi gereken bir ihtiyaçtır.⁴⁸ Bireyin kişiliğini ve toplum içindeki yerini kazanmada girdiği etkileşim çevrelerinden biri de arkadaş çevresidir.⁴⁹

Arkadaşlık ilişkisi çocuğun aile ortamında karşılayamayacağı önemli ihtiyaçlardan biridir ve bu ihtiyaç bebeklik dönemine kadar uzanmaktadır. Ağlayan bir bebek yanına bir başkasının yaklaştığını görünce susar. Birey çocukluk döneminde arkadaşlığa, bebeklik döneminde olduğu gibi sadece doyum sağlamak amacıyla değil aynı zamanda deneyim kazanma amacıyla da ihtiyaç duyar. Birey, arkadaşlarıyla birlikte grup isteklerini ve kabul edilen davranış ve değerleri öğrenir ve önder olma, yönetme, sorumluluk alma gibi yetenekleri kazanır.⁵⁰

⁴⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s.271.

⁴⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s.271.

⁴⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s.271.

⁴⁸ Hasan Bacanlı, Gelişim ve Öğrenme, 8. Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004, s.206.

⁴⁹ M. Zeki Aydın, "Ailede Ahlak Eğitimi", C.Ü.İ.F.Dergisi, C. VII/2, Sivas, 2003, s.137.

⁵⁰ Haluk Yavuzer, Ana, Baba ve Çocuk, 19. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s.177.; Atalay Yörükoğlu, a.g.e., s. 84.

Çocuklar okul döneminde arkadaşlarını yakın çevrelerinden seçerler. Ancak bu seçimin kendi yaşlarına, cinslerine, zihinsel ve sosyal düzeylerine uygun olmasına özen gösterirler. Yıllar ilerledikçe ise arkadaşlık seçiminde yardımseverlik, dürüstlük, sağduyu sahibi olmak, arkadaş canlısı olmak gibi kişilik özellikleri ön plana çıkar.⁵¹

Arkadaşlık ilişkisinin insan hayatına etkilerine değinmeden dostluk kavramını açıklamak eksik bir anlatım olacaktır. Çünkü dostluğa giden yol arkadaşlıktan geçmektedir. İnsanlarla önce arkadaş sonra dost olunmaktadır.

Dost; sevgisinde samimi olan, iyi ve kötü günlerinde arkadaşının yanında olup onun daima iyiliğini isteyen, onu kötülüklerden korumaya çalışan kişidir. Dostluğun arkadaşlıktan farkı; dostluk bağının arkadaşlık bağından daha kuvvetli olması ve samimiyetin ön planda tutulmasıdır. Dostluk, sevgisinde samimi, içten olan insanların menfaatten uzak ilişkileridir.

Arkadaş grubu bireyin çevresine ve topluma karşı davranışlarının tümünü etkilerken⁵² şüphesiz dostların insan hayatına etkileri daha fazladır. Kur'an-ı Kerim'de "Mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesinler. Bunu her kim yaparsa Allah'la ilişkisini kesmiş olur."⁵³ ayeti de arkadaşlığın dînî inanç ve tutum konusundaki etkisine işaret etmiştir. Hadis-i şeriflerde de bu durum şöyle özetlenmiştir: "Kişi yakın dostunun dini üzeredir. Artık sizden biriniz kiminle dostluk kuruyorsa ona dikkat etsin."⁵⁴, "Salih bir kimse ile arkadaşlık etmek ile kötü bir kimse ile arkadaşlık etmek, misk taşıyan ile körük üfleyene benzer. Misk taşıyan ya sana miskten bir parça verir ya da sen ondan bir parça satın alırsın. Körük üfleyen ise bu üfürme ile ya senin elbiseni yakar ya da ondan pis kokular duyarsın."⁵⁵

Hz. Mevlânâ da dostluğu, yaratılıştan başlayıp ahirete uzanan bir süreç olarak gördüğü için bu konuya eserlerinde büyük yer vermiştir. Dostu ayna olarak gören Hz. Mevlânâ kişinin dostunda bulunması gereken özellikleri, kendinde bulunması gereken özellikler kadar önemli görmüştür.

3. Samimiyet

İnsan ilişkileri ve özellikle de dostluk ilişkisinde olması gereken bir değer de samimiyettir. İnsanın gönülden istemesi, kendisini olduğu gibi göstermesi, düşünceleri ile

⁵¹ Haluk Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, 15. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s.151.

⁵² M. Zeki Aydın, a.g.m., s.

⁵³ Âl-i İmran 3/28,118.

⁵⁴ Tirmizî, Zühd, 44.

⁵⁵ Müslim, Birr, 146.

davranışlarının tutarlı olması gibi anlamlara gelen samimiyet bütün davranışların özünü oluşturmaktadır.

Dostluğun oluşması ve devam etmesi için gereken en önemli unsur samimiyettir. Dostlukta güven ve daha birçok duygunun oluşması samimiyete bağlıdır. Arkadaşının yanında ya da ondan ayrı bulunduğu ortamlarda aynı düşünce ve davranışlara sahip olabilmek tamamen samimiyetle ilgilidir.

‘Dost acı söyler.’ atasözünde olduğu gibi dost, dostunun hatalarını yüzüne söyler, riyakârlık yapıp arkasından konuşmaz. İmam Gazalî; samimi arkadaşın, arkadaşının aleyhinde söylenenleri dinlemeyeceğini, çünkü bu davranışların huzursuzluğa ve dostlar arasında ayrılığa neden olacağını söyler.⁵⁶

Samimiyet sadece arkadaşlık ve dostluğun değil dinin de özünü oluşturur. Kur’an-ı Kerim’de kâfirlerle dostluğu yasaklayan ayet-i kerimelerde⁵⁷ bu yasaklamanın sebebi olarak kâfirlerin samimi olmadıkları, dost gibi görünüp inananlara zarar vermek istedikleri anlatılmaktadır.

Hız. Mevlânâ’nın eserlerinde de dostluk ve samimiyet değerlerini birbirinden bağımsız görmek mümkün değildir. Çalışmamızda; çok geniş bir alanı kapsayan samimiyet değerini, çalışmamızın sınırlarını aşmaması bakımından dostluk değeri bağlamında dostluk başlığı altında ele almaya çalıştık.

4. Dostluk İlişkisi

4.1. Allah İçin Dost Olmalı

Hız. Mevlânâ için hakiki dost Allah’tır. Diğer dostluklar ise, Allah rızasını kazanmak amacıyla Allah’ın sevdiği kullarıyla dost olma şeklindedir. Bu şekilde kurulan dostluklar, Allah ile dost olma anlamına gelmektedir.

Hız. Mevlânâ Mesnevî’sinin ilk beyitlerinde neyin ayrılıktan şikâyetini anlatmaktadır. Ney kamışlıktan ayrı düştüğü için inlemektedir. Ney, kalbi ilâhi sevgi ile dolmuş kâmil insanın sembolüdür. İnsan da ney gibi ruh âleminde dünyaya sürgün edilmiştir. Hakk’tan

⁵⁶ İmam Gazalî, Bana Arkadaşını Söyle, İlke Yayınları, İstanbul, 2002, s. 127.

⁵⁷ Al-i İmran, 3/28,118.

ayrı düştüğü için muzdariptir.⁵⁸ Bu yüzden Hz. Mevlânâ ayrılık ateşinden yanıp kavrulmaktadır. Onu anlayanlar ise yine onun gibi aşk ateşinde yanan Allah dostlarıdır.

Hakiki dostun Allah olduğunun bildirildiği “Sizin dostunuz Allah’tır, O’nun Rasul’üdür ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren ve rükû eden mü’minlerdir.”⁵⁹ ayet-i kerimesinde Allah’tan sonra kimlerle dost olunacağı belirtilmiştir.

Allah’ın sevdiği kullarıyla dost olmak da hakiki dosta giden bir yoldur. Dostlar aynı yolda, aynı amaçla yürüyen yoldaşlardır. “Bir Tanrı erini dost edin. Böyle yaparsan Tanrı senin yardımcındır.”⁶⁰ diyen Hz. Mevlânâ, Allah dostlarıyla dost olmanın önemini şu hikayeyle vurgulamaktadır:

“Musa (as)’ya Cenâb-ı Hakk’tan, ‘Ey koynundan nurun parladığı, Ben sana feyiz nuru bağışlarken sen hiç benim hatrımı sormaya gelmedin.’ diye hitap gelir.

Hz. Musa, ‘Şüphesiz zâtın kusurdan münezzehdir. Bu ne sırdır? Yâ Rabbi, bana açıkla dedi. Hakk yine, ‘Hasta halimden hiç sormadın!’ diye buyurdu. Hz. Musa, ‘Yâ Rab, senin için bir zorluk yok. Yüce muradını bana bildir.’ dedi.

Cenâb-ı Hakk dedi ki; ‘Bir makbul kulum hastalansa iyice bil ki onun hatrını sormak, benim hatrımı sormak olur. O Benim hükmümle özürlenmiş olur, Benim emrimle hastalanır.’

“Tanrı ile beraber olmak isteyen kimse, velilerin huzurunda otursun. Velilerden uzaklaşan kişi, küll’ü olmayan bir cüz’dür, helak olur. Şeytan yolunu kaybedenlere musallat olur. Onu hileyle mağlup edip başını yer. Gönül sahiplerinden bir an bile ayrılmak şeytanın hilesidir, ey nüktedân!”⁶¹

Allah dostları ile yoldaş olanların kat ettikleri yol da varacakları menzil de hayırdır. İnsanı bu yoldan ayıran şeyler ise şerrin ta kendisidir ve insanın gerçek mânâda sonudur. “Kâfirler sanarlar mı ki, kullarım benden başkalarını dost edinirler.”⁶² ayet-i kerimesinden anlaşılacağı üzere kullar, Allah’tan ve O’nun dostlarından başkasıyla dost olamazlar. Hz. Mevlânâ’nın ayete getirdiği yorum ise; “O hiçbir şeyden haberi olmayanlar, benim kullarımı

⁵⁸ Şefik Can, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi, 9. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008, C. 1-2, s. 13.

⁵⁹ Mâide 5/55.

⁶⁰ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, Çev. Süleyman Nahifi, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, C. 2, s. 161.

⁶¹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 218.

⁶² Kehf 18/102.

kandırmak, sohbetleriyle onları kirletmek isterler. Fakat nasıl kandırabilirler ki, ben onları ebedî devletle kandırmışım!” şeklindedir.⁶³

Hız. Mevlânâ, “Akli başında kişiler böyle demişlerdir; ev dostu başka, yol dostu başka.” diyerek yoldaş olabilmeyin farklı ve uzun soluklu bir süreç olduğunun altını çizmektedir. Hız. Mevlânâ, yolun uzunluğu kadar yoldaşların da çoğalacağını söylemektedir; çöl yolu, hac yolu gibi. Diğer taraftan da, Allah’ın evinin yolu bu kadar uzunsa Allah’a ulaşmanın yolu ne kadar uzundur ve bu yoldaki yoldaş sayısı da ne kadar çoktur diye düşünmekte ve bütün peygamberlerin buyurduğu “Dostların peşine düş, yalnızlığı bırak.” sözüyle Allah’a varmada en kısa ve doğru yolun Allah dostlarıyla dost olmaktan geçtiğini anlatmaktadır.⁶⁴

Hız. Mevlânâ, “Her velî halkın hüccetidir. Halkın yeri ve derecesi, ona olan bağlılığı, ilgisi ölçüsünde olur, düşmanlık ederlerse Tanrı’ya etmiş, dostlukta bulunurlarsa Tanrı ile dost olmuş olurlar. O’nu gören beni görmüştür, O’na kahreden bana kastetmiştir.”⁶⁵ sözüyle de ‘Kim benim veli bir kuluma düşmanlık ederse ben ona harp ilan ederim.’⁶⁶ cümlesiyle başlayan kutsi hadisini adeta şerh etmektedir.

Mektuplar adlı eserinde de konuyla ilgili olarak Hız. Mevlânâ; “Dostlarım kubbelerimin altındadır, benden başka kimse bilmez onları. Benim kullarıma bilişik gösterin, dostluk edin, bu âlemde bunu ganimet sayın da onların devlet günü gelince, bu dünyadan ibaret olan ‘kim kendisini, her şeyini Allah’a verirse’ devri geçip ardından ‘Allah da lütfunu keremini ona verir’ devri gelince pişman olmayın, hasret çekmeyin.”⁶⁷ demektedir. Yine aynı eserde Yüce Hakk’la dost olmak isteyenlerin, Tanrı erenleriyle dost olması gerektiğini ve onlara güçlerinin yettiği kadar yardım etmeleri gerektiğini tavsiye etmektedir.

Hız. Mevlânâ, “Tanrı buyuruyor ki; ‘Bu eşi bulunmayan, örneğine az rastlanan taifeyi ganimet sayın da onların devletlerinin belirlediği gün gelince, onların zamanı, muratlarınca gelip çattı mı ellerinizi tutsunlar sizin, hasret çekmeyin. Artık ne şefaatçilerden bir şefaatçi var bize, ne bir can dostu’⁶⁸ var demeyin. Çünkü o gün hiçbir dost dostunun elini tutamaz, ancak

⁶³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mektuplar, Çev. Abdülbâki Gölpmarlı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963, s. 199.

⁶⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 199.

⁶⁵ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Fihî Mâ Fih, Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, 4. Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s. 115.

⁶⁶ Buhari, Kitabü’r-rikak 7/190.

⁶⁷ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mektuplar, s. 38.

⁶⁸ Şuârâ 26/101.

Hakk'ın erenleriyle dostluk eden kişinin elini tutar erenler.⁶⁹ ‘Dostların o gün kimisi kimisine düşman olur; ancak Tanrı’dan çekinenler olmaz’⁷⁰ sözleriyle bu tür dostlukların dünya hayatıyla sınırlı kalmayacağına da dikkat çekmektedir.

“Allah’a ve Peygambere itaat edenler; Allah’ın nimetlerini bağışladığı peygamberler, hakikatten hiç sapmamış olanlar, hakikate hayatlarıyla şahitlik yapanlar, dürüst ve erdemli olanlarla birlikte olacaklardır. Ne iyi arkadaşdır onlar.”⁷¹ ayetinde de böyle dostların her iki dünyada bir arada olacağına işaret edilmiş ve dostlukları övülmüştür.

Allah için dost olanları Hz. Mevlânâ, muhacirle ensarın dostluklarına benzetir. Onlar birbirleriyle oturur, konuşurlar ve bu dostluk dünyada da ahrette de böyle sürüp gider. Hz. Mevlânâ; dostluğun bu şekilde sürüp gitmesini, dostluğun soya sopa değil de Allah rızasına bağlı olmasına dayandırır. Devamında ise bu tür arkadaşlıkların sonunu şöyle anlatır. “Allah aşkına birbiriyle konuşup görüşen iki kişinin biri arkadaşı bulunmasa bile hayalini gözünün önüne alır, hayırlar yapmada yardımcı olur ona, arkadaşı yanında ise sözü de yardımcı olur ona. İkisi de dünyadan gidince canları buluşur, can diliyle biri öbürüyle konuşur; hani canın rüyada konuştuğu gibi, hatta daha da açık. Çünkü rüyada yüce can; unutan lâtif olmayan, cansız ve karanlık bulunan bedenden sıyrılıp, bedensiz kalmaz. Can arkadaşının canına sen dünyada da bana ne güzel arkadaştın der; ahrette de ne güzel arkadaşsın. Hâsılı sona dek böyle konuşurlar.”⁷²

Hz. Mevlânâ, dostluğun bu şekilde ebedi devam etmesinin sebebinin ise; Tanrı kullarının dostluğunun, halkın dostluğu gibi, tek bir illetle değişmemesine bağlamaktadır. Çünkü Tanrı dostlarının dostlukları da, sevgileri de Tanrı buyruğuydur; kendi hevâlarıyla değildir. Hevâdan, hevesten meydana gelen sevgi soğur ısınır; bu dünyanın havası gibi kimi yaz olur kimi kış. Fakat hevâdan dışarı olan, Hak varlığından gelen dostluk ne soğur ne ısınır.⁷³ Hz. Peygamber de; birbirini sadece Allah rızası için seven, Allah için birleşen ve ayrılan kişilerden övgüyle bahsetmiş ve bu kişilerin imanın tadını bulduğunu zikretmiştir.⁷⁴

Anlaşıldığı üzere Hz. Mevlânâ’nın dostta aradığı ilk özellik onun dindar olmasıdır. Dindar insan; ihtiyaç anında yardımcı, musibet zamanında her yönüyle teselli edici, yalnızlık

⁶⁹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 117.

⁷⁰ Zuhruf 43/67.

⁷¹ Nisa 4/65.

⁷² Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 180.

⁷³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 60.

⁷⁴ Buhari, İman, 9; Buhari, Rikak, 24.

anında dost, sıhhat ve afiyette de zinet ve süstür. Ayrıca Hz. Mevlânâ, “Mü’min kadınlar ve erkekler birbirlerinin dostlarıdır.”⁷⁵ ayeti hükmünce Hakkı inkar edenlerle dostluk yapılamayacağını öngörmektedir. Kaynağını Hakk’tan almayan dostluk ebedî olamaz, geçicidir. Menfaatler için gösterilen sevgi, menfaatler biter bitmez sona erer. Allah için duyulan sevgi ise bütün kâinat değişse de değişmez. Çünkü Allah Bâkî ve sonsuzdur.⁷⁶

4.2. Aynı Amaç Uğrunda Beraber Olmalı

Hz. Mevlânâ’ya göre dostluk yaratılıştan başlar, aynı cinsten oluş dolayısıyla daha da pekişir, “canlar bölük bölük ordulardır” hükmünce de dostlar bu birlikleri oluşturur.

“Asıl bakımından benim canımla senin canın birdir;

Benimle senin meydana olanımız, benimle senin gizli olanımızdır.

Benim, senin demem de hamlık olur ya;

Benimle senin aramızdan benlik, senlik kalktı gitti.”⁷⁷ dörtlüğü de dostlar arasında sen/ben olmadığını, asıl bakımından canların bir olduğunu anlatmaktadır. Dost dostuna baktığında kendisini görür; onlar arasında ayrılık, farklılık yoktur.

Hz. Mevlânâ, eserlerinde dostların bir arada olup aynı amaç uğrunda çalışmalarına ve bu durumun önemine örneklerle dikkat çekmiştir. Mesnevî’de geçen şu hikâyeye de dostlar arasına benliğin girmemesi gerektiğini anlatmaktadır:

“Birisi dostunun kapısını çalınca dostu; ‘Kapımdaki kimdir? Cevap ver!’ dedi. ‘Benim.’ deyince dostu ‘Yürü git şimdi zamanı değil. Burada pişmiş gerek, ham gönül değil. Zira sende varlıktan bir eser var. Senin için ateşten daha iyi bir durak yoktur. Nifak hamlığından kurtulması için hamın ayrılık ateşinde yanması gerekir.’ dedi.

O biçare gitti. Bir yıl dolaştı durdu. Dostun ayrılığının ateşine tamamen yandı. Ayrılık ateşinden yanıp piştikten sonra sevgilisinin diyarına döndü. Ağzından yanlış bir söz çıkmasını diye korku ve edep içinde kapıyı çaldı. Evden ‘Kimdir?’ diye ses gelince ‘Yine ses senin huzurundadır.’ dedi. Dostu ‘Gel içeriye gir. Zira bu kâşâneye ikilik sığmaz.’ Dedi ve

⁷⁵ Tevbe 9/71.

⁷⁶ Ali Özek, Hadislerde Ahlâkî Davranışlar, Hisar Yayınları, İstanbul, 1987, s. 207,211.

⁷⁷ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 10.

devamında ‘Ey benim aynı halim olan gel. Bahçedeki gül ve diken gibi bir aykırılığın yok.’ diye ekledi.⁷⁸”

Hikâyede benlikten kurtulmakla kastedilen; insanın kendini gerçekleştirme bağlamında benliğini kazanmaktan kurtulması değil, kişinin bencilliğinden kurtulup biz olabilme şuuruna varmasıdır. Benliği bir muma benzeten Hz. Mevlânâ, mumun eridikçe etrafına ışık vermesi gibi benlikten kurtulan insanın da çevresine daha faydalı olacağını belirtmektedir. Eğitimde aktarılan bilgi ve değerlerin, insanın benliğinin buz gibi erimesine vesile olması gerektiğini düşünmektedir.⁷⁹

Kişinin benliğini kazanması bile sosyalleşme ile mümkün olabilmektedir. Bu sebeple benlik ve toplumu birbirinden ayırmak mümkün değildir. Benlik ve toplum uyum içerisinde olmalıdır. Benlik kavramının ortaya çıkması için başka insanlarla ilişki kurmak ve sürekli diyalog halinde olmak gerekir. Tek başına kalan bir insanın başka insanlar hakkında bilgi sahibi olamayacağı gibi kendisi hakkında da hayvan seviyesinden daha yukarıda bir anlayış sahibi olması beklenemez. Tek başına kalan insan dil bilmeyen yalnızca bedenî ihtiyaçları için yaşayan bir insan demektir.⁸⁰ İnsan olarak kalabilmek için toplumla bir arada olmak bir zorunluluk halini almaktadır.

Mesnevî’de avcı ve kuşun arasında geçen konuşmalar dostluğun ve dostların bir arada olması gerektiğini örneklerle anlatmaktadır:

“Kuşun biri çayırılığa karnını doyurmak için uçtu. Avcı da kuşa pusu kurmuş bekliyordu, kendini ot ve yapraklarla gizlemişti. Bu durumu fark etmeyen kuş, avcının yanına kondu ve ‘Sen kimsin ki böyle yeşillere bürünmüş, bu ovada vahşi hayvan arasında bulunuyorsun?’ deyince avcı ona; ‘Ben dünyadan kesilmiş, otlarla, yapraklarla kanaat edip geçinen bir zâhidim. Zühdü, takvayı ben kendime yol olarak seçtim...’ cevabın verdi.

Kuş, avcıya dedi ki; ‘Halvete çekilmen abestir. Ahmed’in dininde inzivaya çekilme iyi değildir.’ “Cuma, cemaatle farzdır, cemaatle efdaldır. Halka iyilikleri emretmek, onları kötülüklerden sakındırmak gerektir. Kötü huyluların eziyetine sabredilmeli, halka bulut gibi faydalar eriştirmelidir. İnsanların hayırlısı insanlara faydalı olandır. Taş, toprak gibi

⁷⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 1, s. 131.

⁷⁹ Mustafa Usta, “Mevlânâ’nın Eğitiminde Metod, Program ve Gayeler”, 4. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1991, s. 167.

⁸⁰ Erol Güngör, a.g.e., s. 26.

aşağılarda olma. Müslümanların arasında bulun. Her an Ahmed'in sünnetinin hükmüne tâbi ol.”

Avcı da o kuşa cevap olarak şöyle dedi; ‘Yalnızlık kötü arkadaştan iyidir. Kötüyle düşüp kalkan sonunda kötü olur. Sağlam aklı olmayan, akıllının yanında taş ve kerpiç gibidir. Muradı ekmek olan kimse cansız bir şey gibidir. Onunla düşüp kalkmak inzivanın ta kendisidir. Eşek gibi onun aklı fikri hep ottadır. Ondan geç yoksa hünersiz kalırsın.’

Kuş dedi ki; ‘Bir iş için gönül sıdkı gerek. Yoksa yâr için yâran eksik olmaz. Sen dost olursan, sayısız dostun olur. Sen dost olmazsan, dostsuz yardımcısız kalırsın. Şeytan, kurttur. Sen de Yusuf gibisin, Yakup’un eteğini hiç bırakmaksızın tut. Koyun tek başına sürüden ayrıldı mıydı, kurt için o an hâsıl olmuş olur. Sünnet ile cemaati terk eden bu cihanda kendine kasteder. Sünnet yoldur, cemaat de arkadaş; arkadaşsız yola çıkarsan işin zor olur. Sünnet yolu cemaatle iyidir. At, atlar içindeyken daha uyanıktır...

...Yol nedir? Pek çok ayak izlerinin olduğu yerdir. Dost ise, tedbir merdiveniyle seni yüceltendir. Tut ki seni yakalamaktan sakındı. Ama cemiyet olmadan sende o sevinç olmaz ki. Bir yola yalnızca neşeli olarak çıkan kimse, arkadaşlarla yolculuk etse, neşesi yüz kat daha artar. Eşek bile emsaliyle dönüp dolaşsa onun sevinci ve kuvveti çoğalır. Bir eşek, kervandan ayrılıp tek başına gidecek olsa ona yol ve yükü on kat daha güç ve ağır gelir. O yalnız eşek, çölü aşincaya kadar şiş ve sopa yemekten pek çok acı çeker. O eşek sana ‘Sen eşek değilsin böyle yalnız gitme.’ Diye güzelce nasihat eder.

Yalnızca gönül hoşluğuyla yolculuk eden, arkadaşları olursa daha güzel seyahat eder. Her bir peygamber, bu doğru yolda mucize gösterdi, kendine yoldaş aradı. Duvarların birbirlerine arkadaşlığı olmasa evlerin, ambarların yapılması mümkün olmaz. Cidarlar birbirinden farklı olsa her an tavanlar nasıl durabilir. Kalem, mürekkeple arkadaş olmasa kâğıda yazı yazılamazdı. Yerdeki sazlar örülüp hasır dokunmasa rüzgâr onları dağıtıverir.’⁸¹

Hikâyeden de anlaşıldığı gibi insan sosyal bir varlıktır. Bu sebeple başkalarıyla bir arada bulunmaktan memnuniyet duyar. İnsanlar birçok sebepten ötürü hemeinsleriyle görüşüp konuşma, onlarla beraber olma ihtiyacı duyarlar; duygularını paylaşmak isterler.⁸² İnsanın toplumdan uzaklaşarak inzivaya çekilip hayatına bu şekilde devam etmesi, kendisi ve içinde yaşadığı toplum için doğru bir seçim değildir. İslam dini de böyle bir hayatı tasvip etmemiştir.

⁸¹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 6, s. 669-672.

⁸² Halis Ayhan, Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler, Damla Yayınları, İstanbul, 1982, s. 90.

Kötü huylara sahip arkadaşlardan kaçınmak doğru bir davranıştır ancak iyi insanlarla arkadaşlık edip onlarla bir arada bulunmak sonuçları düşünüldüğünde birey ve toplum için daha faydalıdır. Mesnevî’de geçen bahçıvan ve üç hırsızın hikâyesi de dostlardan ayrı kalmanın verdiği zararı anlatmaktadır:

Bir bahçıvan bahçesine bakınca üç hırsızın girmiş olduğunu gördü. Biri sofî, biri seyyit, biri de fakihti ki sûtetâ hepsi makbul kimselerdi. Bahçıvan içinden; ‘Benim bunlara söyleyecek birçok delilim var; lâkin bunlar cemaatse rahmete vesiledir. Bunlar üç kişi bense bir kişiyim. Önce bunları birbirinden ayırmalı. Arkadaşlar birbirinden ayrı kalınca, öç almak ve bunları kovalamak mümkün olur.’ dedi.

İlkin sofîye hile yaptı. Sofiden eve gidip yoldaşları için kilim getirmesini istedi. Sofî gidince o iki arkadaşa; ‘Sen fakihsin, bu da namlı bir şerif. O hasis sofî de kim oluyor ki böyle şerefli kimselerle oturabiliyor. Onu gelince hemen def ediniz.’ dedi ve arkadaşları ona inanıp sofîyi gönderdiler. Bahçıvan da bir sopayla sofînin arkasından gitti ve sofîyi dövdü.

Bahçıvan sonra seyyitten içeri gidip hazırlanan yemeği getirmesini istedi. Seyyit gidince fakihe; ‘Sen zamanın fakihsin ama onun seyyit olduğunu nerden biliyorsun?’ dedi. Bahçıvana aldanan fakih, seyyide eziyet edip onu gönderdi. Seyyit de gidince bahçıvan fakihe; ‘Ey fakih! Böyle fakihlikten sefih bile utanır.’ dedi. Fakih; ‘Hakkındır. Beni hemen cezalandır. Dostlarından ayrılana bu layıktır.’ dedi.⁸³

Hız. Mevlânâ toplumu sınıflandırırken bitkiler toplumunu canlılar toplumundan aşağı, canlılar toplumunu insan toplumundan aşağı; hoşluk ve uzlaşma bakımından insan toplumunu da aynı derdi taşıyan dostlar toplumundan aşağı görmektedir. Bir kişi, yalnız bir yerde dostlarla uzlaşsa dertdeşi çoğalır.⁸⁴

Dostluğu anlamlı kılan ve topluma daha faydalı olan şey aynı amaç uğrunda birleşmektir. Bu amaç ise; günlük, gelip geçici menfaatler dışında, Allah rızasını kazanmaya dönük olmalıdır. Hız. Mevlânâ, ‘Muradı ekmek olan kimse cansız bir şey gibidir. Eşek gibi, onun akli fikri hep ottadır.’ sözüyle günlük menfaatler peşinde koşan insanları hayvana benzetmiştir. İnsanın hayvanlardan farkı, amaçlarının farklılığıdır. Çünkü nefsi duygularla hareket eden insan hayvanlardan aşağı, bu duygulardan arınıp yüksek amaçlar uğrunda hizmet eden insan meleklerden de üstün olabilecek vasıflara sahip bir varlıktır. Bu doğrultuda kemâle

⁸³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 219.

⁸⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mektuplar, s. 17.

erebilmek için de Hz. Mevlânâ'nın bahsettiği muradı sadece ekmek olan cansız kişilerden uzak durulmalıdır. Hz. Mevlânâ bu kişilerle görüşmenin asıl inziva olduğunu söylemekle; bu insanlarla birlikte olmanın bireyi daha da geriye götüreceğini, insanı olumlu vasıflarından uzaklaştırarak hünersiz bırakacağını anlatmaktadır. “At, atlar içinde daha uyanıktır.” sözüyle de insanın kendine uygun ve aynı amaç uğrunda hizmet eden dostlarının yanında daha verimli olacağını vurgulamıştır.

Hz. Mevlânâ'nın dostluktan kastettiği Allah için dost olmaktır ve bu dostluktaki amaç Allah rızasını kazanmaktır. Bu sebepten dostlukta sen-ben ayrımı söz konusu değildir. Hz. Mevlânâ ‘biz’ olmayı iğne deliğinden geçen ipliğe benzetir. Bir iğne deliğinden iki ayrı ip geçemez ama bu ipler birbirine sıkıca sarılırsa iğne deliğinden geçebilir. “Bir olan iplik gibi surette kaf ve nun harfleri ikiyse de bir görünür.”⁸⁵ Kaf ve nun harfleri birbirinden farklı harflerse de bir araya geldiklerinde tek harf gibi ‘kûn’ olurlar. İşte dostların bir araya gelmesiyle de maksada ulaşmak ‘ol’ emri gibi oluverir. “Görünüşte kement iki kattır ama yaptığı iş tektir. Ayaklar ister iki ister dört olsun bir yolda yürürler. İki ağızlı makasın da kesmesi birdir. Bez yıkayan iki arkadaş gibi biri bezi suya vurur. Öbürü alır kurutur. Zıt gibi görünseler de aynı şeyi isterler.”⁸⁶

Hz. Mevlânâ dostların, birbirini sevenlerin bir arada bulunmalarını, deniz dalgalarının atılıp çekilmesine benzetmiştir. “Görünüşte ayrı gibi görünseler de dalgalar; atılışta da, çekilişte de, birleşmede de, ayrılmada da; her iki halde denizin ve denizdekilerin hallerini en iyi en olgun bir hale getirmededir.” Savaşta askerlerin geri çekilip tekrar saldırmaları da tıpkı bunun gibidir.⁸⁷ Görünüşte birbirlerine zıt gibi olsalar da aslında dostlar birbirine yardımcı olup aynı amaca hizmet ederler. Hz. Mevlânâ “Eşek satanlar gibi biri öbürüyle savaştadır. Ama iyice bakarsan görürsün ki, ikisi de bir işte birleşmiştir.”⁸⁸ diyerek bu birlikteliğe işaret etmiştir.

Hz. Mevlânâ, birey iyilik yapmaya çalışsa da bu durumun tek başına mümkün olmayacağını “Çakmak demiri, yalnız olarak, taşsız ne kadar sallanırsa sallansın, kıvılcım çıkarmaz. Taş da demirsiz oldu mu böyledir. Her ikisi de yanacak kavsız gene böyle. Üçü de olsa fakat demiri taşta çıkacak, kavı taşın üstüne koyacak ve tutacak el olmadı mı gene

⁸⁵ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 1, s. 131.

⁸⁶ Şefik Can, a.g.e., C. 1-2, s. 198.

⁸⁷ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mektuplar, s. 11.

⁸⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 11.

kıvılcım olmaz.”⁸⁹ sözüyle ifade etmiştir. Dostlar da beraber olmakla bu örnekte anlatıldığı üzere birbirlerini tamamlamakta ve büyük bir güç oluşturmaktadırlar.

Hız. Mevlânâ sözlerinin devamında bu konuya şöyle değinmiştir; “Suyu başa döksen baş yarılmaz. Ama suyu toprağa karıp balçık yapsan da balçığı başa atsan baş yarılr. Önce arkadaş, sonra yol. Önce komşu, sonra ev. ‘Kurşunla kenetlenmiş bir duvar gibi Allah yolunda saf kurup savaşılanlar’⁹⁰ öylesine bitişmişler ki kurşunla kenetlenmiş duvara dönmüşler. Birbirlerine pek sıkı bitiştiklerinden, aralarından yel bile geçmiyor, çelik mih bile bir düzenle aralarına girmeye yol bulamıyor. Yardım elde etmek üst olmak, böylesine birleşmeye bağlı. Dostların ayrı ayrı oluşlarının, ondan sonra da yardım umuşlarının faydası yok. Demek ki iyiliklerin, hoşlukların bir araya toplanması, bitip boy atmanın şartı.”⁹¹

İnsanın yüksek duygulara, ideal hedeflere ulaşma isteği kendisi gibi düşünen bir grupta, dostlarıyla bir araya geldiğinde daha da artar ve birlikte hedefe daha kısa zamanda ulaşılır. Çünkü bir başkasının varlığı çoğu zaman rekabet atmosferinden bile daha etkili bir uyarıcı olur ve çevresinde çalışan bir ötekinin varlığını gördüğünde birlikte çalışmanın etkisiyle kişinin performansı daha da artar.⁹²

Hız. Mevlânâ’nın, dostların bir arada ve aynı amaç uğrunda gayret etmesi gerektiğini anlatan bu benzetmeleri aslında Hız. Peygamber’in “Topluluk rahmettir.” hadisinin şerhi mahiyetindedir ve Hız. Mevlânâ bu hadis-i şerife sıklıkla değinmiştir. Ayrıca Hız. Mevlânâ dostlardan ayrı kalmanın adeta bir azap olduğunu ve bu ayrılığın giderilmesinin büyük bir hayır olduğunu da şu sözleriyle anlatmaktadır: “Dostlarla buluşup görüşmede, aradaki ürküntüyü gidermede, ayrılığı azabı gidermede her hayır hayırdır, her rahmet rahmet.”⁹³

4.3. En İyi Yerin Dostların Yanı Olması

Hız. Mevlânâ ‘ya göre dünyadaki en iyi yer dostların yanıdır. Kişi her şeye sahip olsa bile, bunları paylaşacak dostları yoksa yanıda, her zaman eksiktir. “Her kim dostlarla olursa o, külhanda olsa bile bağ bahçe içindedir. Düşmanlarla beraber bulunansa, gül bahçesinde de

⁸⁹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 10.

⁹⁰ Saff 61/4.

⁹¹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 10.

⁹² Kemal Sayar, Mehmet Dinç, Psikolojiye Giriş, DEM Yayınları, İstanbul, 2008, s. 142.

⁹³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 99.

olsa yeri külhan olur.”⁹⁴ sözüyle Hz. Mevlânâ dostlarla birlikte olanların her zaman kendisini iyi hissedeceğini anlatmıştır. Fîhi Mâ Fih’te geçen hikâyeye de bu durumu tasdik etmektedir:

“Büyük bir yolcu kafilesi bir yere gidiyordu. Su ihtiyaçlarını karşılamak için kovasız bir kuyu buldular. Bir ip ve kova elde edip kovayı kuyuya saldılar, kova ipten ayrıldı, başka kovayla denediler yine olmadı. Bu sefer kafiledaki adamları ipe bağlayıp gönderdiler. Adamlar da kuyuda mahsur kaldı. İçlerinden akıllı birisi ‘Ben gideyim.’ dedi. Adamın kuyunun dibine inmesine az bir zaman kalmıştı ki, korkunç bir Arap göründü. Akıllı adam kurtulamayacağını anladı ve ‘Bakalım başıma neler gelecek?’ diye bekledi. Siyahî ona ‘Sen benim esirimsin, doğru cevap vermekten başka bir şeyle elimden kurtulamazsın. Söyle bakalım bu yerlerin en iyisi neresidir?’ diye sordu. Adam kendi kendine ‘Ben bu adamın yanında esirim ve çaresizim. Eğer ona Bağdad veya başka bir yer dersem onun bulunduğu yeri kötölemiş olurum.’ deyip ‘En iyi yer insanın arkadaşının bulunduğu yerdir ve burası yerin dibinde de olsa yine en iyi yerdir.’ cevabını verdi. Siyahî ‘Aferin! Kurtuldun. Yeryüzünde yegane insan olan sensin, seni ve senin hatrına arkadaşlarını azât ediyorum.’ dedi ve bütün kafileyi suya kandırdı.⁹⁵

4.4. Dostu İyi Tanımalı

Hz. Mevlânâ, gerçek dostluğu bulup, bu dostluğu dünyada ve ahrette devam ettirebilmek için dostların birbirini iyi tanması gerektiğini söylemektedir. İyi tanımadan dost olan insanlar birbirlerini çok çabuk kaybederler. Yusuf gibi görünen dostun yüzü, çirkin bir hareketle kurt gibi görünebilir. Yüz değişmemekle beraber arızî bir hareketle dost kaybedilmiş olur. Hz. Mevlânâ da bu sebepten her insanda eğreti olarak bulunan iyi ve kötü sıfatlardan geçerek öze varmanın ve dostu iyiden iyiye görmenin lazım geldiğini, insanların birbirlerine verdiği bu vasıfların onların aslî vasıfları olmadığını belirtmektedir.⁹⁶

Hz. Mevlânâ insanların birbirlerini tanımalarını şu hikâyeye anlatmaktadır: “Bir adam ‘Ben falan kimseyi iyi tanırım, onun bütün sıfatlarını sayarım.’ dedi. Ona ‘Buyur anlat.’ dediler. Adam; ‘O benim çobanımdı ve iki kara öküzü vardı.’ dedi. İşte bunun gibi halk da ‘Falan dostu gördük tanıyoruz.’ derler. Verilen her örnek adamın çobanı tanması gibi insanın alâmeti olamaz ve bu alâmetler dostu tanımada bir işe yaramaz. İnsanın iyisini kötüsünü bırakıp, onun şahsiyetinin aslına nüfuz etmek gerekir. Böylece o kimsenin nasıl bir cevheri ve

⁹⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 4, s. 470.

⁹⁵ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Fîhi Mâ Fih, s. 132, 133.

⁹⁶ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Fîhi Mâ Fih, s. 59.

özü vardır ortaya çıkar. İnsanı görmek ve bilmek böyle olur.⁹⁷ Aksi takdirde insanın aslına ulaşmak mümkün olmaz.

4.5. Dostluk Tedricen Olmalı

Hz. Mevlânâ'ya göre dostluk da düşmanlık da tedricen gösterilmelidir. Baharın barışı ve dostluğu da böyledir. Başlangıçta azar azar sıcaklık gösterir, sonra sıcaklığı artırır.⁹⁸ Dostluğa da bahar gibi yavaş yavaş başlayıp emin adımlarla ilerlemek gerekir. İnsanlar birbirlerini zamanla tanıdıkça dostlukları da kuvvetlenecektir.

Dostluk hiçbir zaman ifrat derecesine varmamalıdır. Hz. Mevlânâ Hakk'tan gayrısı hakkında dostluğun ifrada varmasını zararlı bulmaktadır. Dostluk ifrada varınca daima büyüklüğünü, saadetini ister. Bunun gerçekleşmesi mümkün olmamakla beraber, bu durum hatırların yıkılmasına sebep olur.⁹⁹ Sevgide ifrada kaçan insan, sevdiğini fazlasıyla yüceltip onun hatalarını görmezden gelir, onu tenkit etmekten bile sakınır.¹⁰⁰ Hatta bu hatalara ortak olarak zarar görür. Dostlukta, sevgide aşırılık yalnız Hakk için olursa insana zarar vermez.

İyiliği emredip kötülükten sakındırmakla görevli olan vasat ümmetin her zaman olduğu gibi insan ilişkilerinde özellikle arkadaşlık ilişkilerinde de mutedil olması gereklidir. Hz. Peygamber; “Dostunu severken ölçülü sev, zira günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da ölçülü buğzet çünkü günün birinde dostun olabilir.”¹⁰¹ buyurarak dostlukta ve düşmanlıkta aşırılıktan sakındırmıştır.

Dostluğun kademe kademe ilerlemesinde dostların denenmesi de önemli bir mevzûdur. Hz. Mevlânâ, insanın elde ettiği dostu, sonradan pişman olmaması için denemesi gerektiğini ve bunun Hakk'ın bir sünneti olduğunu, abdest alan insanların bile suyu önce kokladığını sonra tattığını böylelikle suyu temizlik açısından denediklerini anlatmaktadır.¹⁰² Bu denemelerin sonunda da dostluklar kuvvetlenir ya da sona erer. Yaşanılan olaylarda dostların takındığı tavırlar dostluğun devamı ya da bitmesi konusunda belirleyicidir. Böylece dostların pişmanlık yaşamayı engellenmiş olur.

4.6. Dostlukta Güven Duygusu Hâkim Olmalı

⁹⁷ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 59.

⁹⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 147.

⁹⁹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 314.

¹⁰⁰ Ali Özek, a.g.e., s. 214.

¹⁰¹ Tirmizî, Birr, 60.

¹⁰² Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 288.

Dostluk için samimiyetle eş değerde önemi olan güven duygusu insanın temel ihtiyaçları arasındadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde güven fizyolojik ihtiyaçlardan sonra yerini almaktadır. Ancak güven duygusuyla birey önce ait olma ve sevgi, ardından da kendine saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.¹⁰³ Güvensizlik durumunda insan, duygularında ve davranışlarında aşırılığa kaçabilmekte, korku ve kaygının da etkisiyle bencillik, hırs, tamah gibi olumsuz davranış ve tutumlara meyledebilmektedir.

Dostluk ilişkisinin kurulmasında ve devam etmesinde güven duygusunun etkisi büyüktür. İnsanlar güven duydukları bireyleri kendilerine yakın görür ve onlarla etkileşime geçerler. Paylaşmanın temelinde de güven duygusu vardır.

Mesnevî'de anlatılan Eyaz'ın hikâyesi de dostlar arasındaki güvenin ve güvensizliğin sonuçlarını vurgulamaktadır:

Temiz yaratılışlı Eyaz, çarığıyla abasını bir odaya asmıştı. Hücreye her gün tenhaca girip kendi kendine; 'İşte çarığın, mağrur olma!' derdi. Padişaha; 'Onun bir hücresi olup orada altın ve gümüş biriktirir, kimse oraya giremez.' dediklerinde padişah da; 'Onun bizden gizli neyi olabilir. Gece yarısı git, her ne varsa yağmala, senin olsun. Sırrını dostlarını fâş et.' dedi.

O emir gece yarısı üç mutemet adamıyla odanın kapısını açmaya gitti. 'Odanın açılması bize sultanın emri ve içindeki kese kese paraların alınması onun ihsanıdır.' deyip yakut ve incilerin hayalini kuruyorlardı.

Padişahın Eyaz'dan asla bir şüphesi yoktu. Maksudı etrafını imtihan ederek alay etmektir. O emirler, Eyaz'ın odasının kapısını açtıklarında ancak bir çarık ve bir kürk görebildiler. Yerleri kazsalar da bu ikisinden başka bir şey bulamadılar ve sonunda mahcup olup padişahın huzuruna döndüler. Emirlerin hepsi padişahın huzurunda yüzlerini yere sürüp ondan özür dilediler. Padişah ise onların cezasını Eyaz'ın vermesini istedi...¹⁰⁴

Hikâyede Eyaz'a ihsanda bulunan ve onun dostu olan padişah, ona güvenerek hafiyelik edenlere inanmamış, ona karşı utanç duyacağı bir davranışta bulunmamıştır. Ancak Eyaz'a güvenmeyip onun gizli işler yaptığını düşünen arkadaşlarının gözlerini hırs bürümüş, sonunda da arkadaşları Eyaz'dan özür dilemek zorunda kalmışlardır. Dostluk ilişkilerinde,

¹⁰³ Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, 14. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 236.

¹⁰⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 5, s. 580-588.

padişahla Eyaz'ın dostluğunda olduğu gibi güven duygusu hâkim olursa telafisi mümkün olmayan kötü sonuçlardan kaçınılmış olur; dostluk bağı daha da kuvvetlenir.

5. Dostta Bulunması Gereken Özellikler

5.1. Doğruluk

Hz. Mevlânâ “Seni Hakk'tan gayrı şeylerle meşgul eden dostlarınsa hakikatte düşmanlarındır.”¹⁰⁵ sözüyle gerçek dostların kişiyi Hakk'tan ayırmak yerine, Hakk'a yaklaştırması gerektiğini; herkesin birbirinden kaçtığı günde Hakk'tan başka her dostun düşman olacağını; bu yüzden nakışla dostluk edip yüzünü Nakkaş'tan ayırmanın muhakkak zararda olacağını anlatmaktadır.

Hz. Mevlânâ'ya göre ancak has dostlar insanı Hakk'a yaklaştırmaktadır. “Burada, o dostların senin zıddın olup senden yüz çevirerek sana düşman olurlarsa gününü bahtlı bil ve de ki ‘Yarın olacak şey bugün oldu.’ ” diyen Hz. Mevlânâ, insanın ömrünü zarara uğratan bu kişileri özürlü kumaşa benzetir ve has bir dost aramak gerektiğini tavsiye eder.¹⁰⁶

Hz. Mevlânâ'nın ‘dostluk kişiyi Hakk'tan ayırmamalı’ sözünü, gerçek dostun kişiyi Allah'tan ayırmaması gerektiği şeklinde anlamakla beraber, ‘hakk’ kelimesinin doğruluk anlamına geldiğini de göz önünde bulundurursak dostluğun kişiyi doğruluktan da ayırmaması gerektiği sonucuna ulaşırız. Buna göre dostta bulunması gereken özellikler arasında dindar olmanın yanı sıra doğruluk ve dürüstlüğü de sayabiliriz.

Dürüstlük çocuklukta kazanılan bir özelliktir. Zira birey çocukluktan başlayarak çevresindeki insanları taklit etme yoluyla olumlu ya da olumsuz pek çok şey öğrenir. Bunlardan biri de zor durumlarda gerçekleri olduğu gibi söylememe ya da gerçekleri değiştirerek söyleme davranışı, kısaca yalan söylemedir. Kişiyi yalana itecek etkenlerin başında arkadaşlarının yönlendirmeleri gelmektedir.¹⁰⁷ Bu yönlendirmelerle birey doğruları söyleyip zor durumda kalmak yerine yalana başvurup sıkıntıdan kurtulmayı tercih edebilir. Arkadaş çevresinde sık sık yalana başvuran bireylerin çokluğu kişiyi zamanla yalan söylemeye alıştırmakta ve yalanı yaygınlaştırmaktadır. Hz. Mevlânâ da bu sebeple insanı zarara uğratacak her türlü dostluğu düşmanlık olarak görmektedir. Bu bağlamda Hz. Mevlânâ hür kişilerle dostluğu da şu dörtlükle tavsiye etmektedir:

¹⁰⁵ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 4, s. 417.

¹⁰⁶ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 5, s. 570.

¹⁰⁷ Haluk Yavuzer, a.g.e., 1998, s. 267.

“İnsanlara gerçek dost nerededir diye sordum,

Biz dediler yol bulamadık onun bulunduğu yere.

Bir hür kişi buldun mu yapış onun eteğine

Çünkü hür kişi dünyada pek azdır.”¹⁰⁸

Dörtlükte hür kişiden kasıt doğruluktan ayrılmayan kişidir. Bu tavsiyenin sebebi ise; makam, mevki sahibi kişilerle dostluk iddia eden ve onların mallarını kabul eden kişilerin, mutlaka onların zevklerine göre konuşması ve karşısındakilerin gönüllerini hoş tutmak için kötü düşünceleri dahi benimseyip, onlara karşı çıkmamasıdır.¹⁰⁹ Hz. Mevlânâ’ ya göre bireysel menfaatleri doğrultusunda özgürce konuşamayan insanlar hiçbir zaman hür değildir.

Doğruluğu ahlâkî ve vicdanî bir değer olarak benimsemek bu durumu tutarlı bir şekilde sürdürmeyi gerektirir. Menfaatler doğrultusunda zaman zaman yalan söylemek aynı zamanda samimiyetsizliği doğurur ve bu durum arkadaşlık ilişkilerine de zarar verir. Bu yüzden de doğruluktan ayrılmayan, başkalarının esaretine girmeyip özgür kalan ve özgürce konuşan hür insanları dost edinmek gerekir.

Doğruluktan hayatının hiçbir döneminde ayrılmayan ve lakabı da ‘Muhammed’ül-emin’ olan Hz. Peygamber’in en yakın arkadaşı ‘Sıddık’ lakaplı Hz. Ebu Bekir olmuştur ve bu durum insanlığa en güzel dostluk ve doğruluk örneğidir.

5.2. Akıl

Hz. Mevlânâ, dost seçiminde dikkat edilmesi gereken en önemli özellik olarak akıllı insanlarla dost olma gerekliliğini belirtmektedir. Hz. Mevlânâ’ya göre akıllı insan; düşünen, davranışlarının sorumluluğunda ve bilincinde olan, ileri görüşlü, etrafındakilere faydalı olup zarar vermekten kaçınan; zarar verse bile bu durumdan da bir fayda çıkaran kişidir.

Hz. Mevlânâ, gönlün beğendiği bir akıllının cefasını, cahilin vefasından daha üstün görmektedir. Mesnevî’de anlatılan atlı emirin hikâyesi de bu sözü açıklar niteliktedir:

“At üstünde gelen bir akıllı, uyuyan birisinin ağzına bir yılan girmek üzere olduğunu gördü. O atlı gayret edip koştuğu halde yılanın adamın ağzına girmesine engel olamadı. Bu işini bilen akıllı adam, uyuyana birkaç topuz vurdu. Adam topuzun acısıyla uyanıp bir ağacın altına sığındı. Oraya çürük elmalar dökülmüştü. Atlı ‘Bu elmaları ye!’ dedi. Adam elmaları

¹⁰⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mektuplar, s. 92.

¹⁰⁹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Fihi Mâ Fih, s.156

yedi ve ‘Ey Emir! Niye sebepsiz yere bana elma yedirerek cevri ettin.’ diyerek söylenip beddua ediyor, atlı da onu ovada durmadan koşturuyordu. Akşama kadar bu koşuşturma devam etti ve nihayet adamın safrası kalkıp kusmasına neden oldu. Bu arada yılan da çıkmış oldu. Adamcağız içinden çıkan yılanı görünce atlıya çok teşekkür etti ve ‘Ey iyi huylu! Vaziyeti bana îmâ ile olsun anlatsaydın seni överdim. Manasız delice sözlerimden dolayı beni affet!’ Atlı dedi ki; ‘Eğer sana vaziyeti söyleseydim, korkudan ödün patlardı. Sana yılanı bildirseydim, zehirden önce seni korku öldürürdü.’

Akıllıların düşmanlığı böyledir bil. Akıllının zelili bile can için bol olur. Aptalın dostluğu ise cefadır, sapıklıktır.”¹¹⁰

Hikâyedeki atlı emir, akıllı insanın nasıl olması gerektiğine güzel bir örnektir. Zira cefasının altında bile bir vefa, bir fayda bulunmaktadır. Yardım etmek isterken zarar vermek yerine zarar görüntüsüyle fayda sağlamıştır. Zira akıllı olmak da, karşılaşılan olaylarda en uygun davranış biçimini seçmeyi gerektirmektedir. Hz.Mevlânâ; “Çocuklar gülerler, akıllıların ağır ve temkinlidirler. Çocukların gözü eşek gibi ahırdadır. Akıllının gözü ise işin sonuna bakar. Akılsıza ahırdaki yem hoş görünür. Akıllıysa sonunda oradaki hayvanı kasabın keseceğini bilir.”¹¹¹ sözleriyle akıllı insanın ağır ve temkinli olması gerektiğinin yanı sıra olayların sonuçlarını görebilmesinin de çok önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

H. Mevlânâ, ufku açık ve etrafındaki insanların da ufku açıp, onlara yardımcı olan akıllı insanlarla dostluk yapılması gerektiğini şu dördülikle özetlemektedir:

“Bilgisizlerle düşer kalkarsan yalnız kalırsın

Akıllılarınla birlikte olursan erkekçe yaşarsın

Git, maden ocağındaki altın gibi kendine bir ibadet köşesi ara

Ocaktan dışarı çıktın mı donakalırsın.”¹¹²

Eserlerinde akla hasım olan cahil kişilerle yapılan dostluğun kalıcı olmayacağını ve sonuç itibariyle bu kişilerle dost olanların hep zarara uğrayacağını anlatan Hz. Mevlânâ; “Bir akıl başka bir akılla saf olarak dost olursa her an muhabbet artar. Fakat nefis aşağılık bir nefisle arkadaş olursa devamlı olarak sevgileri azalır... Yarın bozuşmak istemezsen akılla,

¹¹⁰ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 212.

¹¹¹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 375-376.

¹¹² Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Rubâiler I- II, Çev. M. Nuri Gençosman, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s. 303, 1466. rubai.

akıllıyla dost ol.”¹¹³, “Bir akıl başka bir akılla dost olunca kötü işe ve söze mani olur. Fakat nefis başka bir nefse dost olursa cüz’î akıl âtil kalır ve bir işe yaramaz. Akıl başka bir akılla hünnerli olur. Işık fazla olursa yol görünür.”¹¹⁴ demektedir.

Hız. Mevlânâ’nın insanlarda bulunmasını istediği önemli özelliklerden biri de aklın yerinde kullanılması ve ileri görüşlü olunmasıdır. Kâmil insan olabilmek için de daima ileriye yönelik düşünmek, kalıcı ve geliştirici fikirleri takip etmek gerekmektedir.¹¹⁵ İnsanları daha iyiye ulaştırması bakımından dostluk, arkadaşlık seçiminde bu husus da dikkate alınmalıdır.

5.3. Birbirine Uygunluk

Hız. Mevlânâ eserlerinde, arkadaşlık edecek insanların birbirine uygunluğunu ‘aynı cinsten olmak’ sözüyle anlatmaktadır. Aynı cinsten olmakla arkadaşlık eden kişilerin birbirine uygun tabiata sahip olmasının yanı sıra öz bakımından da aynı doğrultuda düşünen ve hisseden insanlar olmasını kastetmektedir. Bu sebepten Hız. Mevlânâ, ‘cins cinsi çeker’ ifadesini sıklıkla kullanmaktadır. “Elbette cins cinsini sever. Sıcak sığağı, soğuk soğuşu çeker. Bâtıllar bātıllarla beraber, bākiler de bākilerle dost ve yakındırlar. Cehennem ehli olanlar cehennemlikleri çeker. Nura nur ehli olanlar talip olur.”¹¹⁶ Özünde iyilik olan insanın iyilerle birlikte olmak istemesi gibi kötü niyetli insanların da kendine benzeyen insanlarla birlikte olmak istemesi son derece normaldir. Hız. Mevlânâ bu sebepten kişilerin kendilerine uygun dost seçip uygun olmayan insanlardan uzak durması gerektiğini örneklerle vurgulamıştır.

Fare ile kurbağanın arkadaşlık hikâyesi de konuyu net bir biçimde anlatmaktadır: “Bir fare ile kurbağa bir ırmak kenarında arkadaş olmuşlardı ve her ikisi de buluşma için belirli bir vakit tayin edip o vakit gelince buluşurlardı. Bu buluşmadan her ikisi de çok memnundu. Bir araya gelince seviniyor, beş yıllık hatıraları hatırlıyorlardı. Fare bir gün kurbağaya; ‘Ey hayvanların öğüncü, çoktandır sana bir sır arz etmek istiyorum. Sen suyun içinde eğleşiyorsun. Ben suyun kenarında sana bağıyorum, ama sen suyun içinde beni duymuyorsun. Böyle muayyen vakitlerdeki sohbetine gönlüm doymuyor’ dedi.

Her iki dost bu işi konuşup görüştüler ve bir karara vardılar. Uzun bir ip temin edeceklerdi ve görüşmek istediklerinde ipi çeceklerdi. Fare kurbağaya; ‘İpin bir ucunu ben

¹¹³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 345.

¹¹⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 161.

¹¹⁵ Mustafa Usta, a.g.m., s. 170.

¹¹⁶ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 163.

ayağıma bağlayayım, diğer ucunu da sen ayağına bağla, böylece haberleşiriz.’ dedi. Bu söz kurbağanın gönlüne acı geldi ve içinden ‘Bu habis, galiba beni bağlamak istiyor’ dedi.

Fare kurbağa ile buluşmak istediği zaman ipi çekiyordu ve ‘Böyle bir ipin ucunu ele geçirdim’ diye gönlünü güven sarmıştı. Bir gün ansızın bir karga gelip fareyi kaptı. Karga fareyi havalandırdı dolayısıyla ipin ucundaki kurbağa da havalandı. Halk; ‘Karganın hilesine bakın. Hileyle kurbağayı dahi avlamış. Kurbağa suda yaşar onu nasıl kaptı. Bu aşağılık karga kurbağayı nasıl avladı?’ diyordu. Kurbağa ise; ‘Her aşağılık ve dengi olmayan kimseyle arkadaşlık eden kimseye bu layıktır’ dedi. Aynı cinsten olmayan yârandan yüzlerce feryat! Hemen iyi ve uygun yaradılıştaki olanlarla arkadaş ol!”¹¹⁷

Fare ile kurbağa birbirine uygun olmayan iki arkadaşı temsil etmektedir. Karada yaşayan fare ile suda yaşayan kurbağanın arkadaşlığı, birbirine uygun tabiatla olmadıkları için kısa sürmüştür. Fare ve kurbağa arkadaşlıklarını devam ettirebilmek için orta yolu bulmaya çalışmışlarsa da sonuç her ikisi için de hazin olmuştur. Hz Mevlânâ birbirine uygun olmayan kişilerin arkadaşlığının sonunu da fare ile kurbağanın arkadaşlığına benzetmiştir.

Kişinin kendine uygun tabiatla olmayan insanlarla arkadaşlık etmesi zor ve yorucu bir durumdur. Arkadaşlar zıtlıklarından ötürü birbirine anlayış göstermemekle beraber, beklentileri de karşılanmamaktadır. Birine hoş gelen diğerine sevimsiz görünebilmektedir. Tıpkı bir ahu yavrusunun eşeklerle aynı ahırda mahpus kalmasıyla olanlar gibi:

“Bir avcı bir ahu avlamıştı ve onu eşeklerin ve öküzlerin bulunduğu bir ahıra kapatmıştı. Yabani ahu sağa sola koşup duruyordu. Avcı geceleyin eşeklere saman döktü. İştihâ ve açlıklarından dolayı öküzlere ve eşeklere saman şeker gibi geliyordu. Ahu ise gâh sağa sola ürküp kaçıyor, gâh toz duman içine bulanıyordu.

Günlerdir misk sahibi ahu, eşeklerin ahırında ızdırap çekmekteydi. Karaya vurmuş balık gibi çırpınıyordu. Miskle pislik bir araya gelmişti. Onun için bir eşek; ‘Bu hayvanların babası şahların mizacında!’ bir diğeri alay ederek; ‘O değerli inciler satmada.’ diyordu. Bir başka eşek de alaylı bir şekilde ahuyu saman yemeye davet ediyordu. Ahu ise ‘İştahım yok.’ deyince beriki; ‘Bildim maksadın nazlanmaktır.’ diyordu. Ahu ise şöyle mırıldanıyordu; ‘O yemek sana layık, ben çayırılıkların dostuyum.’ Eşek ona; ‘Söylen dur bakalım, gurbet garibi saçmalattırır.’ deyince ahu; ‘Miskim buna şahittir, ancak bunu koku alabilen alıyor. Ve o

¹¹⁷ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 6, s. 732-741.

pisliğe tapanlara haramdır. Eşek pisliğini koklayan eşeklere, bu güruha misk arz etmek beyhudedir.’ dedi.”¹¹⁸

Birbirine zıt karakterde kişilerle arkadaşlık etmek adeta bir azaptır. Süleyman Peygamber kaybolan hüdhüd kuşu için ‘Muteber bir özür getirmezse onu ya keserim ya da bir azapta bulunurum ki ona tahammüle takati yetmez.’ demiş, nefes sahipleri de bu azabın ‘cinsinin zıddı ile bir kafeste hapsedilmek’ olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁹ Hikâyede anlatıldığı üzere ahunun eşeklerle kalması da onun için bir azaptı. Zira eşeklere şeker gibi gelen saman, çayırılıkta lale ve sümbüllerle beslenen ahu için bir anlam ifade etmiyordu. Eşek pisliğini koklamaya alışan eşeklerin de misk kokusunun güzelliğini ve kıymetini anlamaları beklenemezdi. Farklı çevrelerde birbirlerinden çok farklı şekilde yetişen, anlayışları, zevkleri birbirlerinden çok farklı olan ve aynı düşünceleri paylaşmayan, birbirlerine uygun olmayan kişilerin arkadaşlık etmesi de hikâyedeki ahunun durumu gibi oldukça güçtür. Üstün zekâlıların geri zekâlılarla, içe dönük karakter yapısına sahip olanların dışa dönük karakter yapısına sahip olanlarla arkadaş olması gibi.¹²⁰

Hız. Mevlânâ yine başka bir örnekle ‘Cins cinsi çeker.’ sözüne şöyle açıklık getirmektedir: “Dönemin hekimi Calinus yardımcılarında bir ilaç ister. Bir talebesi bu ilacın delilik tedavisinde kullanıldığını ve Calinus’un buna ihtiyacı olmadığını söyler. Calinus ise şu cevabı verir; ‘Bir deliye rastladım. Bir müddet yüzüme baktı. Gözünü kırıp yakamı çekti. Bende kendinden bir şey görmeseydi, yüzünü çevirip bana bakmazdı. Cinsiyetimden şüphelenmeseydi o niçin kendi cinsinden olmayana bakardı. İki insan ülfet etse hiç şüphe etme, aralarında müşterek bir taraf vardır.’ ”¹²¹

Arkadaşlık, dostluk için bireylerde muhakkak ortak noktaların bulunması gerekmektedir. İnsanlar çocukluk döneminden itibaren arkadaşlarını yakın çevrelerinden seçmeye başlarlar. Ancak bu seçimlerinde arkadaşlarının kendi yaşlarına, cinslerine, zihinsel ve sosyal düzeylerine uygun olmasına özen gösterirler. Çünkü arkadaşlıklar müşterek zevk ve ilgiler üzerine kurulmaktadır.¹²² Hız. Mevlânâ; “Kuş kendi cinsinden olanla uçar. Aynı cinsten olmayanla sohbet bela tuzağıdır.” diyerek konuyla ilgili şu hikâyeyi aktarmaktadır: “Tecrübeli bir hâkim bir karga ile bir leyleğin beraber yaşadığını görüp hayrete düşer ve bunun sebebini

¹¹⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 5, s.550-553.

¹¹⁹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 5, s. 550.

¹²⁰ Herbert Sorenson, Eğitim Psikolojisi, Çev. Gültekin Yazgan, 3. Baskı, İstanbul, 1975, s. 68,70.

¹²¹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 216.

¹²² Haluk Yavuzer, a.g.e., s. 151.; Herbert Sorenson, a.g.e., s. 71.

araştırır. Yaklaşıp onlara baktığında ikisinin de topal olduğunu görür.”¹²³ Ortak yönleri topallık olunca karga ile leylek bir arada yaşamlarını sürdürmeyi başaramışlardır. Arkadaşlığın devamı için bireylerin birbirlerini anlayabilecekleri ortak paydada buluşmaları çok önemlidir.

5.4. Fedakârlık, Kötü Gün Dostluğu

Dostta bulunması gereken özelliklerden biri de şüphesiz fedakâr, cefakâr olmaktır. Gerçek dost, dostunu kötü zamanlarında yalnız bırakmayan, gerektiğinde onun eza ve cefasına şikâyet etmeden katlanabilen kişidir. Bu vasıfları taşımayanlarla kurulan dostluk pamuk ipliğine bağlıdır, Zünnûn-ı Mısırî'nin hikâyesinde olduğu gibi:

“Zünnûn-ı Mısırî, onda bir delilik ve coşkunculuk görüldüğü gerekçesiyle zindana düştü. Arkadaşları, onu görmek ve onun deli olup olmadığını anlamak için zindana gittiler. Zindana varınca Zünnun; ‘Kimdir? Sakının!’ diye bağırdı. Onlar da; ‘Seni görmeye geldik, dostlarınız.’ dediler.

Zünnûn-ı Mısırî bir hayli sövmeye başladı ve manasız sözler söyleyip, onlara taş ve değnek fırlatıp hepsini kaçırttı. Kahkahayla gülerek; ‘Dostların davasına bak, bunlarda dostların bir eseri var mı? Zira dost için dost canını feda eder. Dost, hiç dostun zahmetinden kaçır mı? O zahmet içtir, dostluksa onun kabuğu. Gam çeken dost için muhabbetin şartı mihnete, derde, belaya katlanmaktır. Dost altın, bela da ateş gibidir. Ayarı halis olan altın ateşe razıdır.’¹²⁴

Zünnûn-ı Mısırî'ye biz dostuz diyenlerin, onu denemek için zindana gitmeleri onların zaten gerçek dost olmadıklarının bir göstergesidir. Zünnûn-ı Mısırî de bu sebeple onları deneyerek gerçek dost olmadıklarını ispatlamıştır. Dostlar için zahmet ve mihnet çekmekle kişilerin dostlukları da sınanmış olur. “Dost uğruna düşmanların lanetini, hakaretini, küfürlerini şerbet gibi iç! Çünkü bu lanetler, hakaretler, küfürler seni lütuflara, senalara, aferinlere, manevi derecelere ulaştırır.”¹²⁵ Sıkıntıları göze alıp zahmet çekenlerin dostlukları kuvvetlenirken, sıkıntı zamanında kaçanların samimiyetsizlikleri ortaya çıkmış olur.

“Deniz ve sefa olmazsa, cevherimiz taş kesilir.

O cihanın canı olmazsa, cihanın canı sıkılır.

¹²³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 216.

¹²⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 197-199.

¹²⁵ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Dîvân-ı Kebir, Haz. Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 95.

Dostun verdiği üzüntüler canın ve gönlün cilasıdır.

Onu can içinde sakla ki pasını silesin.”¹²⁶

Dostunu kendi canı gibi görüp, dostun verdiği sıkıntıya katlanmak insanı arındırıp mevcut dostluğu da pekiştirdiği için Hz.Mevlânâ, bu durumu gönül cilasına benzetmiştir. Bu esasa dayanan dostluk daha korunaklı olur ve dostlar birbirine daha sıkı bağlanır.

Hz. Mevlânâ dost için çekilen sıkıntının güzelliğini bir başka dörtlükte de şu şekilde anlatmıştır:

“Ey gönül dostun hayalinin nakışı bizimle beraber oldukça

Bizim için ömür bir temaşadır.

Gönül arzusu o noktaya erişince

Bir diken parçası bin hurmadan daha güzeldir.”¹²⁷

Dostunun hayalini bile bir nakış olarak gören Hz. Mevlânâ’ya bu uğurda bir diken parçası bin hurmadan daha güzel görünmektedir. Bu anlayışa sahip olan dostlar birbirleri için gerektiğinde canlarını bile feda edebilmektedir.

“Kendini dost için feda etme kudreti Tanrı kullarından bir kulda vardı ve bu kul Tanrı’ya o dostu görmek istediğini söyledi. Aziz ve Celil olan Tanrı bu isteği kabul etmedi ve ‘Ben senin O’nu görmeni istemiyorum.’ diye bir ses geldi. Dostu görmek isteyen kul ‘Bende bu isteği meydana getiren Sen’sin, bu istek bende yok olmuyor.’ diye ısrar etti. Sonunda ‘Eğer onun sana görünmesini istiyorsan başını feda et. Sen yok ol bu dünyada kalma.’ diye bir ses geldi. O kul; ‘Tanrım razı oldum.’ dedi ve öyle de yaptı. Dostu görmek için başını feda etti ve böylece maksadına da ulaşmış oldu.”¹²⁸ Zünnûn-ı Mısırî’nin hikâyesinde olduğu gibi dost için muhabbetin şartı sıkıntıya katlanıp fedakârlık yapabilmektedir. Hz. Mevlânâ’nın dostu altına, belayı da ateşle benzetmesinin sebebi de budur. Ayarı halis olan ateşle razıdır, çünkü altının şekli değişse de özü değişmez, bu yüzden fedakâr, cefakâr dost da halis altın gibi kıymetlidir.

Toplum içinde yaşamak zorunda olan insanın diğer insanlara her zaman ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç durumu başkalarına yardım etmeyi ve paylaşmayı zorunlu kılar.¹²⁹ Başkalarına yardım etme isteği çocukluktan başlayarak bütün hayat boyunca insanda mevcut

¹²⁶ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Rubâiler, s. 95, 461. rubai.

¹²⁷ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 9, 33. rubai.

¹²⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Fîhi Mâ Fih, s. 39,40.

¹²⁹ Muhiddin Okumuşlar, Fıtrattan Dine, Yediveren Kitap, Konya, 2002, 112.

olan bir duygudur.¹³⁰ Bu duygu empatiyle birlikte gelişir ve insanların empati kurarak yapmış oldukları yardımların sonucunda yardım alan bireyler anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiklerini hissederler.¹³¹ Karşılık beklemezsizin çalışmak, yardım etmek ya da kendi arzularından vazgeçmek sıkıntıya neden olmuş gibi görünse de samimi duygularla yapılan bu davranışlar iç huzuru ve ruhsal zenginliği sağlar¹³², toplumsal dayanışmayı artırır, dostluk bağlarını kuvvetlendirir.

Bu bağlamda gerçek dostluğa en güzel örnek Ensarla Muhacirin kardeşliğidir. Kur'an-ı Kerim'de onların kardeşliği şöyle anlatılmaktadır: “Ve şunlar ki onlardan önce yurdu hazırlayıp imana sahip oldular; kendilerine hicret edenlere muhabbet beslerler ve onlara verilenden nefislerinde bir kaygı duymazlar, kendilerinde ihtiyaç bile olsa îsar ile nefislerine tercih ederler.”¹³³

Fedakârlık kapsamında dostluğun gereklerinden biri de kötü günleri ve acıları paylaşmadır. Zor günlerde en büyük teselli şüphesiz dostlardan gelir. Hz. Mevlana'ya göre dostun yüzü ab-ı hayattır. Dostların kalbinde öyle üzüntüler olur ki bunu hiçbir ilaç geçiremez, yalnız dostun yüzü şifa olur. Hatta o derecedir ki bir münafık, müminlerin arasında oturunca onların arkadaşlığının tesiri ile mümin olur. Müminle oturan münafıkta böyle tesirler olursa, kim bilir mümin mümine ne faydalar sağlar.¹³⁴

Hz. Mevlânâ, dostların, birbirleri için kendilerini feda edip sıkıntılara katlanmaları ve aynı duyguları paylaşmaları gerektiğini söylemektedir. Bir yerde taziye için toplanılmışsa bu ölümü uzaklaştırmak için değil, felaket sahibini teselli etmek ve bu acıyı paylaşmak içindir. Çünkü müminler bir nefis-i vahid gibidirler, bir vücut hükmünü taşırlar. Organlardan birisi ağrırsa geri kalan organlar da ağrır ve bütün organlar ağrının olduğu yerde birleşirler.¹³⁵

“O kimse ki, sana gam ortağı olmaya umut bağlamıştır.

O, sana kan sunmaktadır, sakın içme!

İyi ve mesut günlerinde bütün dünya dostundur.

¹³⁰ Halis Ayhan, a.g.e., s. 92.

¹³¹ Üstün Dökmen, Empati, 40. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 169.

¹³² Abdülkerim Bahadır, İnsanın Anlam Arayışı ve Din, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 107.

¹³³ Haşr 59/9.

¹³⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Fîhi Mâ Fih, s. 338.

¹³⁵ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 272.

Gam gecesinde dost olanlar pek az bulunur.”¹³⁶ Kötü zamanlarda karşılık beklemeden içten bir el uzatma beraberliği kanıtlar, derin ve anlamlı ilişkilerin doğmasına yol açar.¹³⁷ Dost eğer gamı ve kederi gidermiyorsa onlarla dostluk etmemek gerekir:

“Birlikte oturduğun dostlarla bir gönül topluluğuna eremezsen

Onlar senden su ve toprak sıkıntısını gidermezse

Öyle dostlarla düşüp kalkmaktan vazgeç.

Yoksa kerem sahibi kimseler sana canlarını helal etmezler.”¹³⁸

Dost, fedakârlıkta bulunmanın yanı sıra dostuna eza vermemekle de yükümlüdür. Dostun yüzünü bir ayna olarak gören Hz. Mevlânâ, ‘onu nefesinle buğulandırma, yüzünü senden gizlemesin; onun için her an nefesini tut’ diyerek dostu incitmekten ve lüzumsuz sözlerle rahatsızlık vermemek gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁹

5.5. Hoşgörü

İnsanı insan yapan değerler arasında hoşgörülü olmak önemli bir yer tutar. Bu özelliğe en fazla da dostluklarda ihtiyaç vardır. Dostların karşılıklı hoşgöruları sayesinde birçok sorun aşılar ve dostluk güçlenir. Öyle ki Hz. Mevlânâ dostların indinde, dostların hatasının, yabancıların doğrusundan daha makbul olduğunu söyleyerek şu hikâyeyi anlatır:

“Bilâl-i Habeşi ezan okurken ‘Hayyi’ lafzını ‘Heyyi’ diye telaffuz ederdi. Ashaptan Hz. Peygamber’e; ‘Nübüvvetin başlangıcında böyle yanlış okuma doğru olmaz. Daha fasih bir müezzin olsa, bu yanlış okuyuş ayıptır.’ dediler. Hz. Peygamber kızarak (gizli inayetlerin manasına vakıf olarak); ‘Cenâb-ı Hakk’ın yanında Bilal’in Hayyi’sı nice Ha’dan ve Hı’dan daha makbuldür. Daha fazla konuşup sırrınız ortaya çıkmasın. Önünüz ve sonunuz kapalı kalsın’ dedi.”¹⁴⁰

Hz. Peygamber, Bilal-i Habeşi’yi ayıplayanlara kızarak, onun hatalı okuyuşunun diğerlerinin doğru okumasından daha kıymetli olduğunu söylemiştir. Çünkü samimiyetinden şüphe edilmeyen dostların hatası bile yabancıların doğrusundan daha kıymetli gelmektedir gerçek dostlara.

¹³⁶ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Rubâiler, s. 32, 149. rubai.

¹³⁷ Doğan Cüceloğlu, İçimizdeki Biz, 39. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 169.

¹³⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 42, 196. rubai.

¹³⁹ Şefik Can, a.g.e., C. 1-2, s. 259.

¹⁴⁰ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 275.

İnsanın hoşgörü sahibi olabilmesi için önce kendini bütün yönleriyle tanıması, kendinde normal gördüğü davranışları başkalarında da normal görmesi gerekmektedir. Hz. Mevlânâ, insanların ayıplarının ve kusurlarının hoşgörüsüyle karşılanmasını kel ve çiban misaliyle anlatmaktadır: “İnsandaki kötü huylar kellere ve çibanlara benzer. Kendinde olduğu zaman bundan öğrenmez ama başkalarında gördüğünde ondan öğrenir ve nefret eder. Senin ondan ürktüğün gibi o da senden ürker ve incinirse onu hoş gör.”¹⁴¹

İnananları birbirlerinin dostları ve kardeşleri olarak ilan eden Kur’an-ı Kerim inananlar arasındaki nefreti kaldırıp sevgiye dayanan bir bağ kurmayı amaçlamıştır. Aralarında sevgi bağı güçlü olan insanlar da birbirlerine daha hoşgörülüdürler; kendilerini oldukları gibi gösterir, başkalarını da oldukları gibi kabul ederler.¹⁴² Hadis-i şerifte buyrulduğu üzere din kardeşleri hataları hoş görmekle beraber bunları açığa vurmaktan da sakınırlar.¹⁴³

6. Dostta Bulunmaması Gereken Özellikler

6.1. Cehalet ve Ahmaklık

Hz. Mevlânâ, arkadaşlık edecek kişilerin cahil olmamaları gerektiğini sıklıkla vurgulamaktadır. Hz. Mevlânâ’nın cahil kişilerden kastı yaptığı işlerin sorumluluğu ve bilincinde olmayan, cehaletiyle insanları yorup onlara zarar veren, insanların ufkunu açmaktan ziyade geriye götürüp körelten kişilerdir.

Mesnevî’de anlatılan ayının vefasına güvenen adamın hikâyesi de, cahil arkadaş seçmenin sonuçlarını somut bir örnekle göstermektedir:

“Bir ayıya bir ejderha musallat olmuştu ve bir yiğit de onu kurtarmaya gitmişti. Ayı bu yiğit kişi sayesinde ejderhadan kurtulunca, onun peşini bırakmadı ve onu yanında kaldı. Yiğit hastalanıp yatınca ona gözcü olup bekledi. Oradan geçen birisi bu durumu merak edip sordu, yiğit de ayının başına gelenleri anlattı. Adam ise bu yiğide; ‘Aman ayıya gönül bağlama. Aptalın dostluğu düşmanlıktır. Onda hile ve zararlar vardır.’ dedi. Yiğit ise adamı hasetçilikle suçladı ve ayının sevgisine dikkat çekti. Adam da; ‘Aptalların muhabbeti kötü bir şeydir. Bu haset onu sevgisinden iyidir.’ dedi. Ama yiğit fikrinden vazgeçmedi hatta bu adamın kendisini öldürmeye geldiğini ya da kötü bir niyeti olduğunu düşünmeye başladı.

¹⁴¹ Önder Göçgün, “Mevlânâ ve İnsan”, 1. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1986, s. 167, 168.

¹⁴² Muhiddin Okumuşlar, a.g.e., s. 107.; Abdülkerim Bahadır, a.g.e., s. 91.

¹⁴³ Buhârî, Mezalim, 3.; Müslim, Birr, 59.

Yiğit, adama uykum geldi git deyince, adam; ‘Akıllı birinin yanında uyu ki, o gönül sahibi seni himaye etsin.’ dedi ama dinlemedi. Adam uykuya daldığında ayı da onu korumak için sinekleri gözlüyordu. Sineklerden bunalan ayı dağdan ağır bir taş aldı ve sinekleri yiğidin yüzünde görünce taşı fırlattı. Adam sineklerden kurtulmuştu ama adamın yüzü darmadağın olmuştu. Bu darb-ı mesel de âleme şu şekilde yayılmıştır; ‘Ahmağın sevgisi ayının sevgisine yakındır. Kini sevgi, sevgisi kin olur.’ ”¹⁴⁴

Hikâyede ahmak ya da aptallık ayı örneğiyle somutlaştırılmıştır. Davranışlarının neticesini düşünmeyen, sorumluluğunu alamayan dostlar edinen insan, karşı taraf ne kadar iyi niyetli olursa olsun genelde zarar görür. Davranışlarının neticelerini bilemeyen ve göremeyen insan telafisi mümkün olmayan hatalara sebebiyet verir. Hikâyedeki ayının davranışları, ahmak, cahil insanların davranışlarını ve bu davranışların neticelerini anlatmaktadır. Hikâyedeki ayı bilinçsizce iyilik yapmaya çalışmış, sonuç itibarıyla da kendisine iyilik yapana kötülük etmiştir. Ahmak/cahil kişi arkadaşlarına hak ettiği değeri veremediği gibi kendisine verilen değeri de anlayacak kapasiteye sahip değildir.

Ahmaklarla dost olanlara Hz. Mevlânâ, “Sen topraktan da aşağı mısın?” diye seslenmekte ve “Bahar mevsimi çiçeklerle süslenen toprak güz mevsimi gibi soğuk, uygunsuz bir yar görünce yüzünü ve başını yorgan altına çeker gizlenir. Ağaç der ki ‘Kötü huylu bir dostla karşılaşmak belaya uğramaktır. Öyle soğuk biri yanıma gelince onun varlığını hissetmemek için uykuya dalarım.’” diyerek kişinin kendine zarar veren dostlardan sakınması gereğini vurgular.

Bilgi ve irfan ile uyumak, yani uyuyanın bilgili ve hikmet sahibi bir kişiyle arkadaş oluşu ruhanî uyanıklıktır. Fakat duygusuz, bilgisiz ile oturup konuşan uyanık kişiye yazıklar olsun. Ona acımak gerekir.¹⁴⁵

Cahil kişinin sevdiğine yapmaya çalıştığı iyiliğe bir örnek de, padişahın kaybolan doğanı hikâyesidir: “Doğan kuşu padişahın kaçarak un eleyen bir kadının evine gitmişti. Kadın doğan kuşunu görünce ayağını bağladı, kanadını, tırnağını kesti ve yesin diye saman verdi. ‘Ehil olmayanlar sana iyi bakmamışlar. Kanatların büyümüş, tırnakların uzamış. Yazık ehil olmayanlar seni hasta ederler. Annene geldin de annen sana baksın.’ diyerek söylendi.

¹⁴⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 212-217.

¹⁴⁵ Şefik Can, a.g.e, C 1-2, s. 259, 260.

Padişah aramalarından sonra doğanını bulup bu toz toprak içindeki halini görünce ağlamaya başladı. ‘Bu senin hatanın cezasıdır.’ dedi.”¹⁴⁶

Doğan kuşunun diğer kuşlardan farklı olduğunu görüp anlayamayan cahil kadın, kuşa kendince iyilik yapmaya çalışmış, diğer hayvanlara gösterdiği muameleyi doğan kuşuna da göstermiştir. Hz. Mevlânâ bu örnekle şunu söylemektedir: “Cahilin sevgisini de vefasını da böyle bil; onun gidişi daima eğridir.”¹⁴⁷

Doğan kuşunun değerini ve ona nasıl davranılması gerektiğini bilen kişi padişaktır. Cahil kadın doğanın kanatlarını ve tırnaklarını keserek iyi bir davranış sergilediğini düşünse de doğan kuşunun bu halini gören padişah ağlamaya başlamış; cahilin yapmış olduğu iyilik karşısında akıl sahibi padişah üzüntü duymuştur. Doğan kuşu da kendisine iyilikle muamele eden padişahı terk edip cahil kadının yanına gittiği için bu netice ile karşılaşmıştır. Doğan kuşu kendine iyi bakan akıllı insanlara nankörlük edip cahillerle beraber olduğu için bu sonucu hak etmiştir. Hikâyede anlatıldığı gibi bir sonuçla karşılaşmamak için Hz. İsa’nın ahmaklardan kaçtığı gibi cahil insanlarla arkadaşlık etmekten kaçınmak gerekir:

“Hz. İsa süratle bir dağa doğru koşuyordu. Birisi onu takip edip arkasında kimse olmadığı halde neden koştuğunu sordu. Hz. İsa ise cevap vermeden koşmaya devam etti. Adam ise sorusunun cevabını almakta ısrarcıydı. Hz. İsa ‘Bir ahmaktan kaçıyorum, bırak kendimi kurtarmama mani olma.’ deyince adam; ‘Alemde bu kadar mucizelerin varken, her dileğin olmaktayken neden kaçırıyorsun?’ diye sordu. Hz. İsa ise; ‘Bu kâinat her şeyi yaratan Cenab-ı Hakkı’nın mahlûkudur. İsm-i Azam okununca O, köre de sağıra da tesir eder. Taşlık dağa okusan o koca dağ yarılıp saman gibi parçalanır. Ölüye okusan o dirilir, küçücük bir damla derya kesilir. Fakat ahmağa yüz binlerce okuduysam da derde derman olmadı. Kas katı bir taşta döndü. Mahsul alınması imkânsız bir kumluk kesildi.’ dedi. Adam bunun sebebini sordu. Hz. İsa; ‘Ahmaklık derdi Hakk’ın bir kahrıdır, körlükse kahr değil bir ibtiladır. İbtıla derdi acınmaya değer, ahmaklıkta düşmanın ta kendisidir.’ dedi.” Hikâyenin devamında Hz. Mevlânâ; “Ahmaklardan sen de İsa gibi kaç. Onlarla sohbet nice kan dökülmesine sebep oldu. Hava suyu nasıl yavaş yavaş çekerse, ahmak da dini öyle yavaş yavaş çekip azaltır. Soğuk taş nasıl harareti alır, hastalığa sebep olursa, ahmak da harareti alıp tab’a soğukluk verir.” demektedir. ¹⁴⁸ Çünkü ahmak/cahil kimselerle arkadaşlık eden akıllı kişilerin, bu arkadaşlığı uzun zaman devam ettirmeleri mümkün değildir. Zamanla bu arkadaşlık akıl sahibi kişileri

¹⁴⁶ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s.170.

¹⁴⁷ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s.170.

¹⁴⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 342.

yorar, yıpratır ve arkadaşlığı bitirmeye zorlar. Bu durum da akıllı kişilere, vakit ve emek kaybından başka bir şey kazandırmaz.

Hız. Mevlânâ; “Cahil kimse seninle arkadaşlık edecek olursa o, cehliyle seni yaralar.” dedikten sonra cahil kimseleri hünsalara benzeterek onun duruma göre bir kadın ya da bir erkek gibi davranabileceğini ve akıllıların cahil kişilerden sakınması gerektiğini tavsiye eder.

Cahil/ahmak kişilerin duruma göre davranış değiştirmesi, yani karşısındakini memnun etmek için doğru yanlış ayrımı yapmadan hareket etmesi, dostlukta güven eksikliğine yol açar. Cahil kişiler bu ikiyüzlü tutumlarıyla dostlarına zarar verip onları yarı yolda bırakırlar. Bu yüzden Hız. Mevlânâ; “Tatlı sözlü de olsa cahilden dost olmaz, onların sözleri eski zehir gibidir.” der.¹⁴⁹

“Akla hasım olan kişi yoldaş değildir. O senin elbiselerini çalmaya fırsat gözler. O sana yoldaş olur ama varını yoğunu yağmalayabilmek için fırsat gözler. Kendi menfaati için seninle hemhal olur. Onun şerbeti zehirdir, içmekten sakın, öldürür.”¹⁵⁰ sözleri de cahil/ahmak kişilerle dostluğun, insanı beden olarak öldürmese de manen öldürdüğünü anlatmaktadır.

Ahlaklı davranış bir bakıma zekalı davranış demektir. Çünkü insan kendisi ve başkalarının davranışları hakkında düşünen ve yargılara varan bir varlıktır.¹⁵¹ Zeka olmadan bu yargılara varabilmek, muhakeme yapabilmek mümkün değildir. Ahmak insanlarda ise durum daha farklıdır. Çünkü bu insanlar zeka sahibi oldukları halde zekalarını doğru yönde kullanamamakta ve iyi ile kötüyü, doğruyu ve yanlışını birbirinden ayıramamakta; bu yüzden etrafındakilere zarar vermektedir.

6.2. Korkaklık ve Bozgunculuk

İnsan, ölüm, fakirlik, başkalarından gelecek tehlikeler gibi konularda korku duyabilir ve bu korkulardan güvende olmak ister. İnsandaki korkular yerini güven duygusuna bırakmazsa insanın psikolojik dengesi bozulur. Korkular, insanı kendi özgün yapısını bozacak bir davranış modeline dahi götürebilir. İnsan korkularından ötürü sevdiği şeyleri feda edebilir. O kadar ki gücü ve kuvvetinden korkulan bir varlığa kul köle bile olabilir.¹⁵²

¹⁴⁹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 6, s. 698.

¹⁵⁰ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 6, s.671.

¹⁵¹ Erol Güngör, a.g.e., s.14.

¹⁵² Muhittin Okumuşlar, a.g.e., s. 108.

Bu yüzden Hz. Mevlânâ, korkak insanları dost edinmekten kaçınmak gerektiğini söylemektedir. Çünkü korkak insanlar normal zamanlarda dostlarının yanında yer alırken, zor ve cesaretli olunması gereken durumlarda dostlarını yarı yolda bırakırlar. Korku ve vehimleri yüzünden insanları, doğru yoldan şüpheye düşürüp onların cesaretlerini kırarlar. Korkak insanlar, dostlarına destek olacakları zamanlarda onları yalnız bırakan insanlardır. Konuk öldüren mescide giden aşığın yalnız kalması gibi:

“Rey şehrinin kenarında bir mescit vardı ve korkudan kimse bu mescitte kalamazdı. Gece orada kalan sabah ölü bulunurdu. Canından bezmiş ve cesur olan bir Hakk aşığı bu mescide gelip kalmak istedi. Mescit halkı bu âşık misafiri kınayıp; ‘Bu mescitte gece uyuma!’ diye ikaz edip korkutmaya çalışıyordu. Âşık bu durumu hiç umursamıyordu. Mescit halkı onu defalarca uyardı. Ama âşık onları dinlemedi ve mescitte kaldı. Gece yarısı korkunç bir ses geldi. Bu ses beş kez tekrarlandı. O ses aşığı hiç rahatsız etmedi. ‘Bu bayram davulu sesidir, ondan korkmam.’ dedi. Korkmaması gerektiğini kendi kendine telkin edip ‘İşte ben hazırım. Yiğitsen hadi gel.’ dedi. O an sesin tilsimi bozulup her yandan yığın yığın altın dökülmeye başladı. O âşık canıyla oynayarak sonsuz hazinelere kavuştu.”¹⁵³

Âşık, halkın sözüne kulak verip korksaydı, mescitte kalmasaydı, bu hazinelere de kavuşamayacaktı. O, cesareti ve kararlılığı sayesinde, kendine korku aşılamanın sözüne kanmadan ‘Tam vaktidir. Haydar gibi bir gayretle ya burayı fethederim ya da ölürüm.’¹⁵⁴ diyerek amacına ulaştı. Halk ise korkularıyla baş başa kaldı. Hz Mevlânâ’nın “Körsen korkaksan madeni terk et” sözü de böyle kimseler içindir.

Hz Mevlânâ, korkaklarla dost ve aynı safta olunmaması gerektiğini, korkakların savaşmaktan konuşsa bile bu durumun sözde kalacağını ve korkakların ancak mahcubiyete vesile olacağını söylemekte; bu yüzden de böyle edepsizler guruhundan kaçınılmasının en isabetli karar olacağını belirtmektedir. “Eğer korkaklar size yoldaş olursa, gaziler de saman gibi işsiz kalırlar. Onlar safınıza katılsalar da ayak sürüyerek korkudan kaçarlardı. Asker az da olsa yiğit olup bir hayli münafıktan iyidir. Az fakat tatlanmış badem bir sürü acı bademden daha iyidir. Gerçi acıyla tatlı badem gerçekte bir gibi görünse de lezzetçe hiç de bir değildirler.”¹⁵⁵ sözleriyle de niteliksiz ve korkak bir çoğunluktansa az ama yiğit ve cesaretli dostların insan için daha hayırlı olacağını somutlaştırarak anlatmaktadır.

¹⁵³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 381-398.

¹⁵⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 393.

¹⁵⁵ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 384.

Bu duruma bir örnek de şeytanın Kureyşlileri savaş için tahrik edip, ortadan kaybolma hikâyesidir:

“Şeytan düşman ordusuna gidip ‘Ben size yardımcıyım, Ahmed’i öyle bir mağlup edelim ki soyu sopu bu cihandan kalksın.’ dedi ve onları vesveselendirip bir ordu hazırlamalarını sağladı. İki ordu karşılaştı ve şeytan müminlerin safları arasında meleklerden oluşan bir ordu gördü ve canı korkudan ateşgedeye döndü, acayip bir ordu gördüğünü söyledi. Haris; ‘Ey Süraka! Dün bu şekilde konuşmuyordun.’ deyince o; ‘Ben şaşılacak bir şey gördüm.’ dedi. Haris; ‘Senin gördüğün Araplardan birkaç kişi, dün ordu kumandanı olmuştun, şimdi ise nâmertleştin, hiçleştin, korkaklaştın, bizi de buraya sürükledin, hilene aldanıp geldik.’ deyince, Süraka Haris’in göğsünü döverek kaçıp gitti.”¹⁵⁶ Çünkü korkak kimseler söz zamanı görünen, iş zamanı ortadan kaybolan kimselerdir.

Hız. Mevlânâ korkaklığın sebebini bilgisizlik olarak görmektedir. O’na göre yolcu yolun nerede olduğunu bilmezse gönlü korkuyla dolar ve her söylenene inanır; her kim ‘Bu yol değil.’ derse korkuyla hemen durur. Akıllı kişi eğer yolu biliyorsa etrafını dinlemez.¹⁵⁷ Hız. Mevlânâ korku ve darlık zamanı ortadan kaybolan kişilerle, O’nun tabiriyle “Deve gönüllülerle” arkadaş olmak yerine akıllı ve cesaretli insanlarla yoldaş olmanın daha hayırlı olacağına dikkat çekmektedir.

6.3. Riya

Dostluk konusunda dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de riyakâr, ikiyüzlü, samimiyetsiz kişileri dost edinmeme gerekliliğidir. Dostluğu sağlam temeller üzerine oturtan güven duygusunu, yerle bir eden iki yüzlülük dostluğu da sona erdirmektedir. Hız. Mevlânâ eserlerinde iki yüzlülükten/riyadan arınıp samimi, temiz gönüllü ve emin bir kimse olma gerekliliğine sıklıkla değinmiştir.

Mesnevî’de anlatılan köylü ile şehirlinin hikâyesi, riyakâr dostun ne kadar acı verdiğini anlatmaktadır:

“Köylü her yıl şehre geldiği zamanlar şehirlinin evinde otururdu. İki üç ay misafir olup dükkânında ve sofrasında bulunurdu. Şehirli onun bütün ihtiyaçlarını karşılık beklemeden karşılardı. Köylü şehirliyi her yıl ailesiyle birlikte evine davet ederdi; bahar

¹⁵⁶ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 385.

¹⁵⁷ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 384.

zamanı köyün çok güzel olduğunu söyler, evine gelmeleri için ısrar ederdi. Her yıl bu misafirlik ve davet tekrar ederdi.

Aradan on yıl geçti ve şehirlinin çocukları, köylünün ‘babanızı tahrik etmek lazım’ diye tembihte bulunduğunu, misafirliğin hakkını ödemek istediklerini söylediler. Şehirli de iyilik ettiği kimsenin şerrinden sakınılması gerektiğini, dostluğunun bozulmasından korktuğunu söylediye de sonunda gitmeye razı oldu. Çoluk çocuk eşyaları hayvanlara yükleyip sevinç içinde yola koyuldular.

Bir ay sonra kendileri halsiz, hayvanları yemsiz bir vaziyette köye vardılar. Köylü kem küm ederek bağına gitmesinler diye gündüzleri onlardan yüzünü gizledi. Köylünün evini sorup bularak kapısına vardılar, ev halkı kapıyı açmadı. Şehirli bu kötü davranıştan perişan oldu. Beş gün kadar kapının önünde kaldılar, gündüzleri sıcak oluyordu. Şehirli köylüyü gördükçe selam veriyor, köylü de onu tanımazlıktan geliyordu.

Beş geceden sonra yağmur yağmaya başlayınca şehirli ısrarla köylüden kalacak bir yer istedi. Köylü de sonunda bağcının kurtları defetmek için bekçilik ettiği yeri gösterdi ve bu işi yapmasını şart koştu. Aksi takdirde buna müsaade etmeyeceğini söyledi. Şehirli mecburiyetten bunu kabul etti ve eline oku yayı alıp o gece kurt beklemeye başladı. Şehirli kurt bir zarar verir de alçak köylü ona kızar diye korkuyordu.

Şehirli beklemedeyken aniden bir kurt karaltısı gördü ve onu yere düşürdü bu sırada hayvan yellendi. Köylü ‘eyvah’ diyerek dertlenip şehirliyi eşeğin yavrusunu öldürmekle suçladı. Şehirli onun kara bir kurt olduğunu söylese de köylü o sıpayı sesinden tanıdığını söyledi. Şehirli hiddetlenip köylünün yakasını tuttu ve ‘Ey ahmak! Bu sahtekârlık nedir? Gece yarısı sıpasını tanıyan, on yıllık dostunu nasıl tanımaz.’ dedi.”¹⁵⁸

Köylü şehirliyi ısrarla evine davet ederken, belki de şehirlinin bu davete icabet etmeyeceğini düşünerek içten ve samimi bir davette bulunuyordu. Fakat köylünün riyası, şehirlinin ailesiyle birlikte onu ziyaret etmesiyle ortaya çıktı. Köylünün bu ikiyüzlülüğü ise şehirli ve ailesini maddî ve manevî açıdan perişan etti. Zira dostlardan gelen kötülük, insana yabancıların yaptığı kötülükten daha ağır gelir. Bu durumun sebebi ise dostlardan kötülük beklenmemesidir. Hikâyedeki köylü şehirliye defalarca kötülükte bulunmuş, en son on yıllık dostunu tanımazlıktan gelip sıpasını sesinden tanıdığını söyleyerek, şehirliye eşeğin yavrusundan daha az değer verdiğini göstermiştir. Şehirli karşılık beklemeden köylüye

¹⁵⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 3, s. 277-288.

ikramda bulunsa da, köylü ikram sırası kendine gelince gerçek niyetini belli etmiştir. Riyakar insanları dost edinmenin neticesi her zaman acı ve üzüntüdür.

İmam-ı Gazali, lisanın sadakatının doğru sözle olmakla, niyet ve iradede sadakatin ihlaslı olmakla, azimde sadakatin doğru şeylere azmetmekle ve azimde vefanın da sözünde durmakla, verdiği sözleri yerine getirmekle olacağını söylemiştir. Gazali, “İnsan konuşmada, söz vermede, serbest ve cömerttir. Ama uygulamaya gelince bağları gevşer.” diyerek hikâyedeki durumu özetlemiştir.¹⁵⁹

6.4. Hırs ve Tamah

Hırs ve tamah insanı olumsuz davranışlara sevk eden, son noktada insanın akıl ve mantığını devre dışı bırakan bir duygudur. Hırs ve tamah insanın kendisine de çevresindekilere de zarar vermektedir. Dostluk ilişkilerinde de zarar görmemek için hırslı ve tamahkâr insanlardan uzak durmak gerekmektedir.

İnsanlarda, korunma içgüdüsünün etkisiyle, kendisini kötülüklerden koruyacak bir yere sığınma ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için mala ve güce sahip olma eğilimleri vardır. Bu noktada insanları, hedeflerine ulaşabilmeleri için çalışıp kazanmaya teşvik etmek gerekir. Ancak sahip olma içgüdüğü aşırıya gittiğinde tamahkârlık duygusu ortaya çıkar. Bu duygu da değerlerle ilgili çatışmalara ve değerlerden öndün verilmesine yol açar.¹⁶⁰

Hiz. Mevlânâ Mesnevi'sinde sofilerin sema için konuğun eşeğini satmaları hikâyesiyle tamahkâr sofileri ve tamahından dolayı olanları anlamayan konuğu şöyle anlatmaktadır:

“Bir sofi bir tekkeye gelip eşeğini ahıra çekti. Eliyle eşeğine yem ve su verdi. Tekkede kalan sofiler fakir kişilerdi ve bu yüzden konuğun eşeğini satıp onun yerine mum ve yiyecek aldılar. Yemekler yendi ve sofiler Sema' ya başladılar. Konuk da bir daha ne zaman eğlenirim diye sema ediyor, gördüğü ilgi ve ikramdan memnuniyet duyuyordu. Sema'nın sonuna yaklaşılınca çalgıcı daha seri çalmaya başlayıp ‘Eşek gitti, eşek gitti.’ diye mırıldanmaya başlayınca sofiler sabaha kadar el vurup çırparak ‘Eşek gitti.’ dediler.

¹⁵⁹ İmam-ı Gazali, İhya-ü Ulûmi'd-din, Bedir Yayınları, İstanbul, 1975, C. 4, s. 694, 699.

¹⁶⁰ M. Münir Raşit Öymen, Ahlak Eğitimi, 3. Baskı, Murat Matbaası, İstanbul, 1975, s.45.; Fatih Menderes Bilgili, Çocuğun Din Eğitiminde Karşılaşılan Güçlükler, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 94.

Sabah olup tekke boşaldığında konuk yoldaşlarına yetişmek için acele etti ama eşeğini bulamadı. Hizmetkâra sordu eşeğinin nerde olduğunu. Hizmetkâr da eşeğini sofilerin aldığı, can korkusuyla vermek zorunda kaldığını anlattı. Konuk kendisine neden bildirmediğini sordu. Hizmetkâr ‘Bu iş için seni haberdar etmeye geldiğimde hepsinden daha coşkulu ‘Eşek gitti.’ diye söylüyordun. Ben de geri dönüp demek biliyormuş, benim söylememe lüzum yok, ne arif adammış dedim.’ cevabını verdi. Konuk; ‘Onları taklitten böyle dertlendim, böyle taklide lanet olsun!’ dedi.”¹⁶¹

Tekkede kalan sofiler açıklarını bahane ederek tamahları dolayısıyla konuğun eşeğini satıp parasıyla karınlarını doyurmuş ve eğlenmişler, baş koydukları yola zıt bir tutumla haram mala el uzatmışlardır. Tekkeye giden konuk ise karşılıksız zannettiği ikramı ve eğlenceyi görünce tamahkârlığı gözünü kör etmiş ve eşeğinin satıldığını anlamamıştır. Hz Mevlânâ konuğun taklidini de tamahkâr oluşuna bağlamaktadır. Ona göre tamah, hırs; aklın anlayış yolunu kapar. Temiz bir göz, akıl ve kulak için tamah perdelerini yırtmak gerekir. Tamahkârlık gözde biten kıla benzer. ¹⁶²

Bu hikâyeden sonra Hz Mevlânâ hırs ve tamah konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için bir hikâyeye daha aktarır:

“Evsiz barksız bir müflis vardı. Zindan esaretinden kurtulamamıştı. Zindandakilerin yiyeceğini bedavadan yedi. Hırsı halkın gönlüne dağ gibi ağır gelmekteydi. Zindan ehli kadının vekiline durumu bildirdiler ve müflisin hırsı yüzünden mağdur olduklarını anlattılar. Mahkemede de onun müflis olduğuna şahitlik edip zindandan çıkarılmasını sağladılar. Müflis bundan memnun olmasa da serbest kaldı. Kadı dedi ki; ‘Bunu teşhir etmek gerek. Ta ki herkes bunun iflasını anlasın ve onunla alış veriş yapmasın.’

Deve sahibi odunculuk yapan bir Kürt’e, sabahtan akşama kadar bu müflisi dolaştırması söylendi. Adam da çaresiz bunu yaptı ve her yeri dolaştırıp müflisi tanıttı. Tellallar da bağırarak şöyle diyordu; ‘Bu hiçbir şeyi olmayan bir müflistir. Kimse ona borç vermesin. Uyarın kimse onunla arkadaşlık etmesin.’

¹⁶¹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 174-176.

¹⁶² Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 176.

‘Müflis akşam olup deveden inince deve sahibi devesine binip dolaştığı için ücret istedi. Müflis ise; ‘Yedi kat gökler bile iflasımın sesiyle doldu, hırsın ve tamahın seni sağlar, kör etmiş ben müflisim, müflis.’ dedi.’¹⁶³

Hırsına yenik düşen müflis bu kötü huyuyla zindandakileri canından bezdirmiş, hile ve yalanla çevresindekileri de nerdeyse iflasa sürüklemiştir. Hikâyede ilginç olansa müflis gezdiren deve sahibinin de müflis gibi hırs ve tamahından gözünün kör olmasıdır. Her ikisi de kendi tamahkârlıklarından habersiz birbirini suçlamaktadır.

Hırslı ve tamahkâr insanlar hikâyedeki gibi çevrelerini sömürerek hayatlarını sürdürürler ve bu durumu büyük bir kâr olarak görürler; değişmek istemezler. Bu tür bir anlayışa sahip insanları dost edinmek sakıncalı sonuçlar ortaya çıkarır.

6.5. Menfaatçilik

Dostluk kavramının içinde bencil olmamanın yanı sıra çıkarları uğruna dostluğunu bitirmemek, hatta dostu için menfaatlerinden vazgeçip fedakârlık yapmak da vardır. Bütün bunlarla dostluk anlam kazanır. Aksi takdirde ilişki dostluktan ziyade menfaat birlikteliğine dönüşür.

Padişahın satın aldığı iki köleyi imtihan etme hikâyesinde, iki kölenin dostluğu ve çıkarlarına uygun davranıp davranmayacağı sınanmıştır:

“Padişah iki köle satın aldı. Birisiyle birkaç kelime konuştu. Onu akıllı ve tatlı sözlü gördü. Sonra diğer köleyi çağırdı. Bu kölenin ağzı kokuyordu ve dişleri sararmıştı. Padişah bundan rahatsız olsa da köleyle konuşmaya başladı. Beğendiği köleyi de hamama gönderdi. Padişah bu köleye arkadaşını kötölemeye başladı; ‘Bu köle seni bizden soğuttu; hakkında kötü şeyler söyledi.’ dedi. Köle; ‘O daima doğru sözlüdür. Bir kötülük varsa o bendedir.’ cevabını verdi. Padişah; ‘O nasıl senin kusurlarını anlattıysa sen de onun kusurlarını anlat, bununla sen benim dostum, ülkemin, işimin de vekili olursun.’ dedi. Köle; ‘Onun kötü huyu insanlık, sevgi, doğruluk ve vefadır...’ dedi.

Diğer köle hamamdan gelince; ‘...arkadaşının söylediği kötü sıfatlar sende olmasaydı yüzünü görenler şad olup, arkadaşlığını kimseye bırakmazlardı.’ dedi. Köle; ‘Padişahım O dini ve gönlü kötü hakkımda ne dedi?’ diye sordu. Padişah; ‘Önce senin için

¹⁶³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 176-179.

ikiyüzlüdür, zahiri devaysa da gizli bir derttir.’ dedi. Köle bunları duyunca hiddetlendi ve arkadaşını kötülemeğe başladı. Padişah köleyi susturup; ‘Senin ne olduğunu anladım onun ağzı kokuyor senin canın kokmuş. Geride otur, durma ey mağrur sen! O senin amirin sen de onun memurusun.’ dedi.’¹⁶⁴

Padişah iki köleyi imtihan ederek hangisinin bencil, ikiyüzlü ve çıkarıcı olduğunu ortaya çıkarmıştır. İyi niyetli köle, padişahın vekillik teklifine rağmen arkadaşının kötü huylarını söylememiş ve hüsn-ü zanda bulunmuştur. Diğer köle ise bulduğu ilk fırsatta arkadaşını kötümüş, menfaatleri uğruna arkadaşlığını hiçe saymış; riyasını göstermiştir. Bu yüzden de padişah iyi huylu köleyi amir kötü huylu köleyi de onun memuru yapmıştır. Menfaatini ön planda tutan insanların dostlukları bu iki kölenin dostluğu gibidir. Çıkarlar söz konusu olduğunda dostluk sona erer.

Ben-sen anlayışıyla hareket eden insan bencilce davranarak çıkarları uğruna rahatlıkla başka insanlara zarar verebilir, değerlerinden vazgeçebilir. Bu sebeple insanlar ben ve sen anlayışını bırakıp biz bilincini gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Böylece başkalarına zarar verebilecek bireysel menfaatler yerine ortak menfaatler peşinde koşabileceklerdir.¹⁶⁵ Zira menfaatler uğruna ahlâkî değerlerin hiçe sayılması sosyal birliği ortadan kaldırır ki bu birlik bozulunca hiçbir değer sisteminin ayakta kalması mümkün değildir.¹⁶⁶

6.6. Hilekârlık

İnsanı aldatan, yanıltan hilekâr insanların davranışları dostluk kavramıyla da bağdaşmamaktadır. Dostluğun temellendirilebilmesi için insanların birbirinden emin olup karşılıklı güven duyması gerekmektedir. Yalanı alışkanlık haline getiren insanlar bencilce çıkarları uğruna bilerek ve isteyerek başkalarını aldatma yoluna giderler.¹⁶⁷ Hilekârlığıyla bilinen insanların, dostlarına karşı da bu tutumu sergilemesi muhtemeldir. Bu sebeple hilekâr insanlarla birlikte olmaktan kaçınılması gerekmektedir.

Hilekâr insanlarla bir arada bulunan, hikâyedeki eşek gibi zor durumda kalır: ‘Bir sofî, bir hayli dolaştıktan sonra gece bir tekkede misafir oldu. Hayvanını ahıra bağlayıp, kendi de sofada dostlarını buldu. Misafire sofraya hazırlanınca sofının aklına eşeği geldi. Hizmetkâra, eşeğe arpa ve samanını vermesini söyledi. Hizmetkâr; ‘La havle, bu benim sabah akşam kendi

¹⁶⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 183-188.

¹⁶⁵ Doğan Cüceloğlu, a.g.e., s.41-41.

¹⁶⁶ Erol Güngör, a.g.e., s. 46.

¹⁶⁷ Haluk Yavuzer, a.g.e., s. 264.

işim.’ dedi. Sofi hizmetkâra eşeğe neler yapması gerektiğini anlattıkça, hizmetkâr; ‘La havle, artık sözü kısa kes, bize her gelen konuk memnun bir şekilde gitti, misafir bizim için can gibi yücedir.’ diyordu. Sofi son olarak eşeğin sırtını tımar et deyince hizmetkâr bunları yapacağım deyip eteğini beline dolayarak ‘İşte saman ve arpa için hemen gidiyorum.’ dedi. Gitti ve eşeği de ahırda unuttu, sofiyi aldatmanın zevkine daldı. Hizmetkâr arkadaşlarının arasına katılarak sofinin söylediklerine gülüp alay ediyordu.

Sofi yorgunluğun etkisiyle uykuya daldı. Kötü rüyalar görüp, eşeğini merak etmeye başladı. Uyanıp; ‘La havle bu rüyanın sebebi ne? O müşfik hizmetkâr nerededir acaba?’ diyordu. Uykuya daldığında ise kâbus görmeye devam ediyordu. Bir taraftan da; ‘O hizmetkâr herhalde hile yapmaz bizimle ekmek ve tuz yedi.’ diyordu. Sofi vesvese içindeyken eşek de açlık, susuzluk, yorgunluktan perişan bir haldeydi. Gündüz oldu ve hizmetkâr gelip eşeğin semerini vurarak ona eziyet etti. Sofi hayvana binip yola koyulunca eşek hasta gibi her adımda kapaklanmaya başladı. Etraftakiler eşeği hasta zannettiler. Sofi ise; ‘Eşeğin gıdası la havleden oldu, gece teşpih çekince gündüz secde etti.’ dedi.”

Hiz. Mevlânâ hikâyesinin sonunda, bu tür insanların selamlarına bile ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini tavsiye etmektedir. Hikâyedeki hizmetkâr gibi hilekâr insanların gönüllerini şeytanın evine benzeten Hiz. Mevlânâ, şeytanın ağzından la havle dinleyeni de eşeğin sonu gibi bir sonun beklediğini haber vermektedir. “Dünya hayatında dost yüzlü düşmanla beraber olanlar, sırat köprüsünde eşek gibi bîtap düşer.”sözüyle de bu durumu tasvir etmektedir.

Hiz. Mevlânâ hizmetkârın hürmetini soysuz kimselerin hürmetine benzetmiştir. Karşısındakine can dostu gibi davrandığı halde asıl maksadı kasap gibi insanın derisini yüzmek olan bu soysuz, hilekâr insanlarla bir arada bulunup arkadaş olmaksızın, kimsesiz kalmanın daha hayırlı olacağını da belirtmektedir.¹⁶⁸

6.7. Kötülük

İnsan iyiliği de kötülüğü de yapabilecek kapasitede yaratılmıştır. Her ne kadar kötülüğü yapabilecek kapasitede yaratılsa da kötülük insan fitratına aykırıdır. Yaratılışı bakımından temiz bir yapıya sahip olan insan bazı iç ve dış etkenler sebebiyle kötülüğe meyledebilir.¹⁶⁹ Bu sebeple Hiz. Mevlânâ, kötü huylu insanlardan uzak durmayı tavsiye ederek

¹⁶⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 2, s. 165-168.

¹⁶⁹ Muhittin Okumuşlar, a.g.e., s. 55-57.

kötü huylu kişilerin, arkadaşlarını da kötülüğe sürükleyeceğini, arkadaşların birbirlerinin kötü alışkanlıklarını da benimseyeceğini belirtmekte; kötü insanı da dünya ve ahirette bedbaht bir sonun beklediğini söylemektedir.

“Bir tilki bir eşiği rızık arama bahanesiyle ormana çekti. Arslanın saldırıp parçalaması için de eşiği kandırıp, onun yanına götürdü. Arslan kuvvetinin yerinde olduğunu zannedip uzakta duran eşiğe saldırmaya kalktı ancak eşek kaçtı. Arslan tilkiden eşiği geri getirmesini istedi, tilki de bunu kabul etti.

Tilki tekrar eşiğin yanına gitti. Eşek orada Azrail'i gördüğünü, bir daha gitmeyeceğini söylese de tilki onu ikna etti ve arslanın olduğu yere götürdü. Arslan eşiği parça parça etti. Bu sırada susadı ve su içmek için dereye gitti. Tilki de fırsat bu fırsat deyip eşiğin yüreğini ve ciğerini yedi. Arslan dönünce gördü ki eşiğin yüreği de ciğeri de yok. Tilkiye ‘Bunun ciğeriyle yüreği nerede?’ diye sordu. Tilki; ‘Onda yürek ve ciğer olsaydı bir daha buraya gelir miydi?’ diye cevap verdi.”¹⁷⁰

Kötü huylu insanı temsil eden tilki kendi iyiliği için arslanı da eşiği de kullanarak amacına ulaşmış oldu. Önce rızık aranarak bulunur diyerek eşiğin sonunu hazırladı. Sonra da arslandan habersiz payına düşen yüreği ve ciğeri yedi. Eşek kötü huylu arkadaşından uzak durmaya çalışsa da eşekliğin gereği bunu başaramadı.

Hız. Mevlânâ, “Kötü dost kötü yilandan daha beterdir. Zira kötü yılan insanın sadece canını alır. Kötü arkadaşsa insana, cehennem ateşine rehberlik eder. Kötülerle arkadaşlık eden, onlarla düşüp kalkan şüphesiz onların kötü huyuyla huylanır. Kötü arkadaş sana gölge salınca o, mayasız olduğu için bil ki senin yolunu keser, mayanı çalar. Aklın eğer sarhoş bir ejderha ise kötü dost da bir zümrüttür, ondan sakın! Senin akıl gözünü kör eder. Onu tanı, taun gibi seni dertlendirir.”¹⁷¹ sözleriyle kötü arkadaşı yılana, salgın hastalığa ve iyilikleri yok ederek çaldığı için hırsıza benzetmiştir.

Kötü arkadaş ve bu arkadaşlığın kötü sonuna bir örnek de Barsisa’ nın hikâyesidir: “İsrailoğulları içinde Barsisa denen ibadet ehli zaitliği ile ünlü etrafına şifa dağıtan biri vardı. Barisa’ nın şöhretinden rahatsız olan şeytan ona bir oyun oynadı. Padişahın güzel kızını vesveseleriyle hastalandırdı ve padişaha; ‘Onu Barsisa’ya götürün, iyileşir.’ dedi. Barsisa’ya da; ‘Bu kız iyileşene kadar senin yanında kalsın.’ dedi. Padişahın kızı iyileşti ama gebe

¹⁷⁰ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 5, s. 596-612.

¹⁷¹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 5, s. 604.

kalmıştı. Şeytan insan kılığına bürünerek Barsisa'ya onu öldürüp gömmesini söyledi. Padişaha da hastalanıp öldüğünü söyleyeceklerdi ve öyle de yaptılar. Şeytan bu sefer padişaha gidip; 'Kızın iyileşti, gidip getirin.' dedi. Padişah gittiğinde kızının öldüğünü öğrendi ve Barsisa'ya inandı. Daha sonra şeytan padişaha gerçekleri anlattı ve kızın öldürüldüğü ortaya çıktı.

Barsisa büyük darağacının yanına getirildi. Şeytan yine insan kılığına girip; 'Bana secde et, seni bu durumdan kurtarayım.' dedi. Boynunda ip olan Barsisa can korkusuyla secde etmeye niyetlenip başını eğince ip boynunu daha da sıktı. Şeytan da; 'Ben senden tamamıyla uzağım.' dedi.¹⁷²

Hikâyede anlatıldığı gibi, şeytan Barsisa'ya, padişaha ve kızına, kısaca etrafındaki herkese zarar vermiştir. Darlık zamanı geldiğinde de ortadan kaybolup 'Ben senden tamamıyla uzağım.' demiştir. Kötü huylu arkadaşlar da hikâyedeki şeytan gibi insana zarar verip darlık zamanı ortadan kaybolan şeytan ruhlu kimselerdir.

Hz Mevlânâ;

Senin gamını yemeden, derdine uğramadan senden bir şey umana

Aldanma sakın, aldatıyor seni, yalan söylüyor sana.

Sevinç gününde bütün dünya dostundur;

Amma gam gecesi dost olanı kolay gösteremez kimse

Gam gecesi dost olan, Tanrı dostudur ancak.¹⁷³ sözleriyle insanlara yardım etmeden onlardan menfaat bekleyen kötülere aldanılmaması gerektiğini tavsiye etmiştir.

Kötü dostu Hz Mevlânâ, mescitte biten keçiboynuzuna benzetmiştir. Bu benzetmenin sebebi; keçiboynuzunun olduğu yeri viran etmesidir. Kötü dost da insanın gönlünü viran etmektedir. Bu yüzden kötü dostu karşı temayül belirecek olursa onun kökünden çıkarılıp atılması gerekmektedir.¹⁷⁴

Mesnevi'de Firavun ve veziri Haman'ın birbirlerini nasıl kötülüğe ittikleri anlatılır. Firavun Hz. Musa'nın sözlerini duydukça birkaç defa Hakk'a râm olmuştu. Fakat veziri

¹⁷² Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Macâlis-i Sab'a, Çev. Abdulbâki Gölpınarlı, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1965, s. 31-35.

¹⁷³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, a.g.e., s. 35-36.

¹⁷⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 4, s. 454.

Haman; ‘Bu ana kadar ma’budken, şimdi bir derviše kul olmak ne tuzsuzluk.’ derdi. Bu kötü söz mancınıktan atılan taş gibi Firavun’ un sırça sarayını kırarak, yolunu keserdi.¹⁷⁵ Firavun kendisi gibi kötü olan Haman’ı dost edinince kötülüğü daha da artmış, her ikisi de birbirlerini cehenneme gitme yolunda teşvik etmişlerdi.

Anlatılan hikâyelerde de görüldüğü üzere kötü insanlarla beraber olmak insanı iyilik ve güzellikten uzaklaştırmaktadır. Hal böyleyken de kötü insanlarla dost olmaktan kaçınmak en doğru davranıştır.

7. Hz. Mevlânâ’nın Kullandığı Öğretim İlkeleri

Hız. Mevlânâ, dostluk ve samimiyet değerlerini işlerken pek çok öğretim ilkesi kullanmıştır. Eserlerinde en fazla yer alan ilkeler somuttan soyuta ve bilinenden bilinmeyene ilkeleridir. Soyut konuların anlatımında somut ve bilinen örneklerden faydalanarak, konuları daha anlaşılır ve akılda kalıcı bir şekilde aktarmıştır. Hız. Mevlânâ, somuttan soyuta ve bilinenden bilinmeyen ilkelerini kullanırken başta Mesnevî olmak üzere hikâye ile anlatım metodundan sıklıkla yararlanmıştır.

Soyut kavramların somut ve bilinen örneklerle ifade edilmesinde hikâyenin önemi büyüktür. Çünkü insan gelişimi duyulardan idrake doğru bir yol izler. Zihinde ilk olarak tasvir ve tahayyül oluşur; ardından da düşünme, kıyas, problem çözme, sonuca varma, icad etme merhaleleri gelir. Hikâye de bu merhalelerin oluşmasına hizmet eder. Anlatılan hikâyeler insanı, içinde bulunduğu dar çerçeveden çıkarır, insan hikâyedeki şahısların yerine kendini koyar ve hikâyedeki bütün rollerde bulunur.¹⁷⁶ Böylece davranışların sonuçları ve verilmek istenen mesajlar net bir şekilde anlaşılır; davranış değiştirme süreci hızlanır. Hız. Mevlânâ da hikâyelerin bu yönlerinden faydalanarak dostluk ve samimiyet değerlerini somut ve yaşanılır bir şekilde gözler önüne sermiştir.

Hız. Mevlânâ, somuttan soyuta ve bilinenden bilinmeyene ilkelerini kullanırken anlatmak istediği soyut kavramları bilinen somut varlıklara benzeterek de etkili bir anlatımda bulunmuştur. Dostların bir arada olmasını kimi zaman deniz dalgalarının atılıp çekilmesiyle kimi zaman da bir iğne deliğinden geçen iplikle somutlaştırması gibi.

¹⁷⁵ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, C. 4, s. 450.

¹⁷⁶ Abdullah Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed, Selam Yayınevi, Konya, 1998, s. 237.

Hız. Mevlânâ, çalışmamızda yer verdiğimiz bütün konuların anlatımında somuttan soyuta ve bilinenden bilinmeyene ilkelerini kullanmıştır.

Dostluk ve samimiyet değerinin anlatımında Hız. Mevlânâ'nın kullandığı ilkelerden biri de hayata yakınlık (hayatîlik) ilkesidir. Hız. Mevlânâ, yaşanması mümkün olan, gerçek hayatla bağlantılı örneklerle konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Allah için dost olmalı, aynı amaç uğrunda beraber olmalı, dostu iyi tanımalı, dostluk tedricen olmalı, dostlukta güven duygusu hâkim olmalı, akıl, hoşgörü, cehalet, riya, hırs ve tamah, menfaatçilik, hilekârlık ve kötülük başlıkları altında anlatılan hikâyelerde gerçekten uzak olmayan, yaşanmış ya da yaşanılması mümkün olan örneklere yer vererek hayata yakınlık ilkesini kullanmıştır.

Hız. Mevlânâ eserlerinde verdiği örneklerde, öncelikle insanın en yakın sosyal ve doğal çevresini kullanarak yakından uzağa ilkesinden yararlanmıştır. Dostların bir arada olması konusunda, gerek hayvanlar âleminde gerekse doğa ve yakın çevreden verdiği, insanların kolaylıkla gözlemleyebileceği örneklerle konuyu daha etkili bir biçimde kavratmaya çalışmıştır. Hoşgörü konusunda, insanın kendisinde olan çıbandan ve kelliğten öğrenmeyip bu durumu başka insanlarda gördüğü zaman rahatsız olması örneğiyle de yakından uzağa ilkesini kullanmıştır.

Eserlerinde açıklık (âyânilik) ve kişiye (öğrenciye) görelilik ilkelerinden de yararlanan Hız. Mevlânâ okuyucunun anlayacağı kelime ve cümle yapıları ile son derece açık ve anlaşılır bir dil kullanmış; insanların ilgi, ihtiyaç ve bireysel özelliklerini de dikkate alarak her seviyede insanın kavrayıp yararlanabileceği bir anlatım şekli benimsemiştir.

Hız. Mevlânâ, dostluk ve samimiyet değerlerini insanda olması gereken diğer ahlâkî değerlerle bir bütün halinde ele almış; hikâye ve örnekleri birbirine bağlı ve birbirini tamamlar nitelikte, çelişki ve zıtlıklardan uzak bir şekilde sunarak bütünlük ilkesini kullanmıştır.

Hız. Mevlânâ dostluk ve samimiyet değerlerini işlerken az sözle çok şey anlatarak ekonomiklik ilkesini kullanmıştır. Anlattığı hikâyelerde birden fazla konu ve mesaj vererek dostluk ve samimiyet değerlerinin farklı yönlerine temas etmiştir. Tek hikâyeyle insan davranışlarındaki pek çok olumlu ya da olumsuz yöne yer vermesi gibi.

Hz. Mevlânâ, dostluk ve samimiyet değerlerinin kazandırılması hedefine yönelik bir anlatım izleyerek hedefe görelik ilkesini kullanmış; dostluk ve samimiyet değerleri başlığı altındaki hedeflerin okuyucuya kazandırılmasını sağlayacak konulara yer vermiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Öğretim İlkeleri Hakkında Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Leyla Küçükahmet, Öğretim İlke ve Yöntemleri, 9. Basım, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998.; Mustafa Ergün, Ali Özdaş, Öğretim İlke ve Yöntemleri, İstanbul, 1997.

SONUÇ

Dostluğu yaratılıştan başlayarak ahiret hayatına kadar devam eden bir süreç olarak gören Hz. Mevlânâ; hakiki dostun Allah-ü Teâlâ olduğunu ve bütün dostlukların Allah rızası gözetilerek kurulması gerektiğini belirtmektedir. Hz. Mevlânâ'nın dostluk anlayışında temel çerçeve ilahî rızadır ve dost insanı Allah'a götürendir. Dostluğa bu işlevi kazandıracak en önemli değer de samimiyettir. Ancak samimiyet duygusuyla dostlar hemhâl olup aynı bedende yaşayan iki ruh haline gelirler.

Hz. Mevlânâ, dostluğun temelini samimiyet değerine dayandırdıktan sonra dostların birbirlerini çok iyi tanınması, bireylerin pek çok yönden kendine uygun kişilerle dost olması gerektiğini belirterek dost edinmeden önce dikkat edilmesi gereken hususlara yer vermiştir. Dostluk tedricen olmalı; yani yavaş yavaş güven duygusuyla ilerlemeli ve dostlukta her türlü aşırıktan kaçınılmalı, dostluk uç boyutlarda yaşanmamalıdır. Dostluğun, bireyin hayatını daha da anlamlı kılabilmesi için de dostların aynı amaçlar etrafında toplanması, birlik ve beraberlik içinde amaçları uğrunda çalışması gerekmektedir.

Hz. Mevlânâ eserlerinde, dostlukta bulunması gereken özellikler kadar dostta bulunması ve bulunmaması gereken özelliklere de geniş yer vermektedir. Dost edinmek isteyenlerin, çevresindeki insanların özelliklerine dikkat etmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Buna göre dünya ve ahiret hayatını olumlu yönde etkileyecek dostlarda bulunması gereken özellikler; akıl/feraset, doğruluk, fedakârlık, hoşgörü, kötü gün dostluğu gibi özelliklerdir. Akıl ve feraset sahibi insanlar davranışlarının sonuçlarını önceden görebilen; kendisine ve dostlarına zarar verebilecek davranışlardan kaçınan insanlardır. Hoşgörölü ve fedakâr insanlar da dostlarının küçük hatalarını göz ardı edebilen, kendi çıkarlarını ön planda tutmayıp kötü günde dostlarının yanında bulunan insanlardır. Tüm bu özellikler dostluğun başlamasında ve sağlam temeller üzerine kurulmasında önemli rol oynarlar.

Dostlarda bulunmaması gereken özellikler ise; cehalet, korkaklık, riya, tamah, menfaatçilik, hilekârlık gibi kötü kabul edilen özelliklerdir. Dostlar, bireyin hayat boyu yapacağı tercihleri büyük oranda etkilemektedir. Kötü özelliklere sahip insanlarla dost olmak da bireyin tercihlerini olumsuz yönde etkileyecek ve kötü alışkanlıklar edinmesine sebep

olacaktır. Bu sebeple kötü özelliklere sahip insanlarla aynı ortamda bulunmaktan bile kaçınmak gerekmektedir.

Hz. Mevlânâ, dostluk ve samimiyet değerlerini anlatırken bazı öğretim ilkeleri doğrultusunda hareket etmiştir. Dostluk ve samimiyet değerlerini daha net ve zihinde kalıcı bir şekilde anlatmak için çeşitli hikâyeler ve örneklerle soyut kavramları somut ve yaşanılır bir hale getirerek somuttan soyuta ilkesini kullanmıştır. Verdiği örneklerde insanların bildiği konulardan ve yakın çevresinden hareket ederek de bilinenden bilinmeyene ve yakından uzağa ilkelerinden yararlanmıştır.

Herkesin anlayabileceği bir dil ve üslup kullanan Hz. Mevlânâ, açıklık (âyânilik) ve kişiye (öğrenciye) görelilik ilkesini, yaşanmış ve yaşanması mümkün olan olayları anlatarak da hayata yakınlık ilkesini kullanmıştır. Hz. Mevlânâ, dostluk ve samimiyet değerlerini bir bütün halinde, diğer ahlâkî ve dinî değerlerle tutarlı bir şekilde ele alarak bütünlük ilkesini; dostta olması gereken davranışları insanların gerçekleştirebileceği özellikte anlatması bakımından da hedefe görelilik ilkesini benimsemiştir.

Hz. Mevlânâ, dostluk ve samimiyet değerlerinin kazandırılmasında genel bir çerçeve çizerek insanlara rehberlik etmiştir. Hz. Mevlânâ'nın görüşlerinden de faydalanılarak dostluk ve samimiyet değerlerinin eğitime, dinî ve ahlâkî değerlerin eğitimi kadar önem verilmelidir.

Dostluk ve samimiyet değerlerinin eğitimi ilk olarak ailede başlamalıdır. Aile, dostluk ilişkilerinde davranışlarıyla bireye örnek olmalı; bireyin sosyalleşmesi, kendisine uygun bir arkadaş çevresi edinmesi için uygun ortamı hazırlamalı, bireyin zamanla bir değerler sistemi oluşturmasına yardımcı olmalıdır.

Dostluk ve samimiyet değerlerinin eğitimi aileden sonra okulda devam etmelidir. Okul bireye değer yargıları kazandırabilmek için uygun modelleri sunabilmeli, değerlerin davranışa dönüştürüleceği ortamları oluşturabilmeli, bireyin dostluk ve samimiyeti yaşayarak öğrenmesi sağlanabilmelidir.

Sonuç olarak; dostluk ve samimiyet değerleri bireye kazandırıldığı takdirde kendisi için istediğini başkası için de isteyen nesiller yetiştirilir ve Hz. Mevlânâ'nın "Sen dost olursan sayısız dostun olur." sözü hayata aktarılmış olur. Böylece hayat dinî ve ahlâkî değerlere uygun, daha yaşanılır ve anlamlı bir hale gelir.

BİBLİYOGRAFYA

AKBABA-ALTUN, Sadegül, “Eğitim Yönetimi ve Değerler”, Değerler Eğitimi Dergisi, Sayı:1.

AKBAŞ, Oktay, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt: 6, Sayı:16.

APUHAN, Recep Şükrü, Çocuklarda ve Gençlerde Ahlak ve Karakter Eğitimi, 2. Baskı, İstanbul, 2009.

AYDIN, M. Zeki, “Ailede Ahlak Eğitimi”, C.Ü.İ.F.Dergisi, C. VII/2, Sivas, 2003.

AYHAN, Halis, Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler, Damla Yayınları, İstanbul, 1982.

AYHAN, Halis vd., Din ve Ahlak Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.

BACANLI, Hasan, Gelişim ve Öğrenme, 8. Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004.

BAHADIR, Abdülkerim, İnsanın Anlam Arayışı ve Din, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002.

BAŞARAN, İbrahim Ethem, Eğitim Psikolojisi, 11. Basım, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1991.

BAYRAK, Coşkun vd., Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Pegem Yayınları, Ankara, 2002.

BİLGİLİ, Fatih Menderes, Çocuğun Din Eğitiminde Karşılaşılan Güçlükler, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.

BİLGİN, Beyza, “Çocuklarımıza İnsancıl Bilgileri Nasıl Kazandırabiliriz?” MEB Din Öğretimi Dergisi, Ankara, 1991, Sayı 26.

BUHARÎ, Ebû Abdullah Muhammed bin İsmail (v. 256), Câmiu’s-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

CAN, Şefik, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi, 9. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

CEBECİ, Suat, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dînî İletişim, İz Yayınları, İstanbul, 2003.

CEYHAN, Semih, “Mesnevî”, DİA, TDV Yayınları, C. XXIX, Ankara, 2004.

CÜCELOĞLU, Doğan, İçimizdeki Biz, 39. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

_____, İnsan ve Davranışı, 14. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

DÖKMEN, Üstün, Empati, 40. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

EKŞİ, Halil, “Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik”, Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

ERGÜN, Mustafa, ÖZDAŞ, Ali, Öğretim İlke ve Yöntemleri, İstanbul, 1997.

GÖÇGÜN, Önder, “Mevlânâ ve İnsan”, 1. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1986.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, Mevlânâ Celâleddin, 4. Basım, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985.

GÜNGÖR, Erol, Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

_____, Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

HÖKELEKLİ, Hayati, “Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi”, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998.

_____, Din Psikolojisi, TDV Yayınları, Ankara, 2005.

İmam Gazali, Bana Arkadaşını Söyle, İlke Yayınları, İstanbul, 2002.

_____, İhya-ü Ulûmi'd-din, Bedir Yayınları, İstanbul, 1975, C. 4.

Kur'an-ı Kerim ve Meâli, Ali Bulaç, Girişim Yayınları, İstanbul, 1990.

MEHMEDOĞLU, Yurdagül, “Bir Eğitim Sorunu Olarak Dînî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi”, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Dîvân-ı Kebir, Haz. Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.

_____, Fîhi Mâ Fih, Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, 4. Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974.

_____, Macâlis-i Sab'a, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1965.

_____, Mektuplar, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963.

_____, Mesnevi-i Şerif, Çev. Süleyman Nahifi, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

_____, Rubâiler I- II, Çev. M. Nuri Gençosman, 2.Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin el-Haccac, Sahih-i Müslim, Dar'üt-Tıbaati'l-Âmire, İstanbul, 1329.

OKUMUŞLAR, Muhiddin, Fıtrattan Dine, Yediveren Kitap, Konya, 2002.

ÖCAL, Mustafa, “Çocukta Sosyal Gelişim”, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998.

ÖNGÖREN, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, DİA, TDV Yayınları, C.XXIX, Ankara, 2004.

ÖYMEN, M. Münir Raşit, Ahlak Eğitimi, 3. Baskı, Murat Matbaası, İstanbul, 1975.

ÖZBEK, Abdullah, Bir Eğimci Olarak Hz. Muhammed, Selam Yayınevi, Konya, 1998.

ÖZEK, Ali, Hadislerde Ahlâkî Davranışlar, Hisar Yayınları, İstanbul, 1987.

ÖZERİ, Nezahat, “Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlak ve Adalet Gelişimine Etkisi”, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul 1998.

ÖZENSEL, Ertan, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, Değerler Eğitimi Dergisi, Sayı: 3.

PARS, Vedide Baha vd., Eğitim Psikolojisi, 17. Basım, MEB Basımevi, İstanbul 1971.

SAYAR, Kemal, DİNÇ, Mehmet, Psikolojiye Giriş, DEM Yayınları, İstanbul, 2008.

SORENSEN, Herbert, Eğitim Psikolojisi, Çev. Gültekin Yazgan, 3. Baskı, İstanbul, 1975.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, Sünen-i Tirmizî, Mektebet’ül-Mearif, Riyad, 1415.

Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 1994.

USTA, Mustafa, “Mevlânâ’nın Eğitiminde Metod, Program ve Gayeler”, 4. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1991.

YAVUZER, Haluk, Ana, Baba ve Çocuk, 19. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

_____,Çocuk Psikolojisi, 15. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı, Eğitimi, Ruhsal Sorunları, Türkiye İşbankası Yayınları, Ankara, 1986.